

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA AVRUPA'DA
ROMANLAR**

Büşra GÜDER

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Nazmi ÜSTE**

İZMİR - 2016

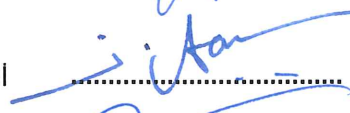
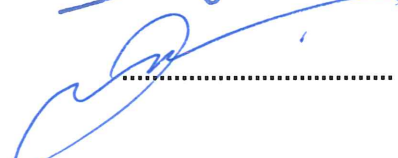
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2010800541

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Büşra GÜDER
Tez Başlığı : İnsan Hakları Bağlamında Avrupa'da Romanlar

Savunma Tarihi : 10.12.2015
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.İbrahim Alper ARISOY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Nazif MANDACI	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

Büşra GÜDER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "İnsan Hakları Bağlamında Avrupa'da Romanlar" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mustafa Yaşar TINAR
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**İnsan hakları bağlamında Avrupa’da Romanlar**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

22/09/2015

Büşra GÜDER

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Bağlamında Avrupa’da Romanlar
Büşra GÜDER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Avrupa kıtasına yüzyıllar önce giriş yapmış olan Romanlar, şu an bulundukları tüm ülkelerde azınlık durumundadırlar. Dünya üzerindeki yoğunluklarına bakıldığında büyük kısmının Avrupa kıtasında yaşadığını gördüğümüz bu topluluk, Avrupa Birliği’nin özellikle 2004 ve 2007’deki genişleme hareketlerinden sonra Avrupa Birliği içerisindeki en büyük etnik azınlık haline gelmiştir. Kendini insan hakları ve demokrasinin kalesi olarak lanse eden Avrupa Birliği’nin savunduğu değerlerin aksine Romanlar Avrupa’da ciddi anlamda ayrımcılıkla karşılaşmakta, dışlanmakta, eğitim, istihdam, barınma alanlarında ve sağlık hizmetlerine erişimde büyük sorunlar yaşamaktadırlar.

Çalışma içerisinde birinci bölümde, Romanların kimler olduğuna dair bilgi verilmiş, öne çıkan kültürel özelliklerinden bahsedilmiştir. Romanların Avrupa kıtasına gelişleri ve günümüze dek Avrupa’da karşılaştıkları insan hakları ihlalleri özetlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, Avrupa’da şu an Romanların içinde bulundukları durum insan hakları bağlamında ele alınmış ve özellikle eğitim, istihdam, barınma ve sağlık başlıkları incelenmiştir. Ayrıca Avrupa coğrafyasından ayrımcılık, dışlanmışlık vakaları ve nefret söylemleri örnekleri verilmiştir. Son bölümde ise Avrupa Birliği’nin Romanlar için yayınladığı “Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesi” ele alınarak hem Avrupa Komisyonu tarafından yapılan değerlendirmeler hem de sivil toplum tarafından gelen eleştiriler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Romanlar, ingeneler, Avrupa, İnsan Hakları

ABSTRACT

Master's Thesis

Roma People in Europe On Human Rights Perspective

Büşra GÜDER

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of European Union Program

Roma people who had influxed in the European continent centuries ago are currently reduced to minority status in every country they reside in. This community whose majority is living in Europe has become the single greatest ethnic minority in terms of local concentration in the continent, especially after 2004 and 2007 expansions. Contrary to values uphold by an EU that prides itself on being the champion of human rights and a bastion of democracy, Roma people are subject to serious discrimination in regard with the issues in education, employment, housing and access to health care services.

In the scope of this work, the first chapter is allotted to the issues relating the identity and ethnic roots of the Roma and their outstanding cultural properties. The arrival of Roma people to the European continent and the human right violations they had endured since then are also mentioned. In the second chapter, current situation the Roman people are living under in Europe is summarized through human rights perspective thereby examining education, housing, employment and healthcare aspects. Also in this chapter a variety of case studies of discrimination, exclusion and hate speech in Europe can be found. In the final chapter the EU's report for the Roma people titled "National Roma Integration Strategies: An EU Frame" is analyzed, and the European Commission evaluations and the critiques by the NGOs are unfolded.

Keywords: European Union, Roma, Gypsies, Europe, Human Rights

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA AVRUPA'DA ROMANLAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ

1.1 Adlandırmalar	5
1.2 Romanlara İlişkin Öne Çıkan Kültürel Özellikler	7
1.3 Avrupa'da Romanların Tarihi	12
1.3.1 Göç Yolları ve Romanların Avrupa'ya Girişi	14
1.3.2 20. Yüzyıla kadar Avrupa'da Romanlar	16
1.3.3 Osmanlı İmparatorluğu'nda Romanlar	23
1.3.4 II. Dünya Savaşında Gerçekleşen Roman Soykırımı Öncesi	23
1.3.5 II. Dünya Savaşında Gerçekleşen Roman Soykırımı	25

İKİNCİ BÖLÜM

1945'TEN GÜNÜMÜZE KADAR AVRUPA'DA ROMANLAR

2.1 Avrupa Kaynaklarında Roman Kavramı	27
2.2 Avrupa'da Roman Nüfusu	27
2.3 Romanların Avrupa'da İnsan Hakları Bakımından Sıkıntılı Olduğu Alanlar	30
2.3.1 Eğitim Hakkı	31
2.3.2 Elverişli Konuta Erişim Hakkı- Barınma Hakkı	33

2.3.3 İstihdama erişim	33
2.3.4 Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı	35
2.4 Avrupa'dan Ayrımcılık, Dışlanma ve Nefret Söylemleri Örnekleri	35
2.5 Avrupa'da Romanların Dahil Edilmesine Yönelik “Roman On Yılı” Süreci	41
2.6 Avrupa Birliği Bünyesinde Romanlar ile İlgili Atılan Adımlar	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ULUSAL ROMAN ENTEGRASYON STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİ BAĞLAMINDA ROMANLAR

3.1 Avrupa Komisyon'unun Değerlendirme Raporları	50
3.1.1 Avrupa Komisyon'unun 2012 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Raporu	51
3.1.2 Avrupa Komisyon'unun 2013 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Rapor	52
3.1.3 Avrupa Komisyon'unun 2014 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Raporu	55
3.2 Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerine Sivil Toplumdan Gelen Yorumlar ve Eleştiriler	60
 SONUÇ	 66
KAYNAKÇA	71

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ERPC	Avrupa Roman Politikaları Koalisyonu
ERRC	Avrupa Roman Hakları Merkezi
OSCE	Organization for Safety and Cooperation in Europe: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for restructuring Their Economies: Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak İçin Yardım.
s.	Sayfa numarası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UNDP	United Nations Develeopment Programme: Birleşmiş Milletler Gelişim Programı

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1:** 1.Uluslararası Roman Kongresi’nde Romanların kendileri için belirledikleri flama s.7
- Şekil 2:** Romanların Göç Yolları s.15
- Şekil 3:** Avrupa Haritasında Yaklaşık Roman Nüfusu s.30

GİRİŞ

Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları, Avrupa Birliği'nin olmazsa olmaz temel kavramlarıdır. Avrupa Birliği ilk olarak ekonomik amaçlarla kurulmuş olsa da yıllar geçtikçe genişlemiş ve değişmiş, günümüze geldiğinde ekonomik bir birlik olmasının yanı sıra siyasi bir birlik halini almıştır.

Romanlar yüzyıllardır Avrupa topraklarında yaşayan etnik bir halktır. Kıtaya ilk giriş yaptıkları 12. yüzyıldan bu yana gerek görünüşleri gerek giyim tarzları ve genel kültürel özellikleri ile oldukça dikkat çekmişlerdir ve gittikleri her yerde yabancı olarak algılanmışlardır. Uzun yıllar boyunca göçebe olarak yaşamışlardır fakat günümüze geldiğinde Romanların büyük bir kısmı yerleşik yaşama geçmiştir.

Romanların kendilerine ait bir dilleri vardır ve 1971 yılında yapılan 1. Uluslararası Roman Kongresinde, Roman ulusu olarak belirledikleri bir bayrakları ve marşları da vardır. Hukuki bir geçerliliği olmasa da onların bayrak olarak adlandırdıkları bu sembol ve marşları, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra örgütlenme hareketlerinin hızlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kendileri için bir marş ve bayrak belirlemiş olsalar da Romanları Avrupa toplumları arasında eşsiz kılan şey yaşadıkları her ülkede en azından sosyolojik olarak azınlık durumunda olmaları, yabancı olmaları ve gidecekleri bir ülkelerinin olmayışıdır. Bugüne kadar kimse ile savaşmamışlar ve tüm Romanların bir araya gelmesi suretiyle kendi ülkelerini kurma talebinde bulunmamışlardır. Onlar için bulundukları ülkenin kimliği birinci sıradadır. Örneğin Türkiye'de yaşayan bir Roman vatandaşı kendi kimliğini ve kültürünü öne çıkarmaktansa ülkenin genel normlarına göre kendini kabul ettirerek dezavantajlı algısını gizlemek istemektedir. Aynı durum diğer ülkeler için de geçerlidir. Bunun sebebi yüzyıllardır dışlanmış bir toplumun bireyleri olarak yaşadıkları ülkelerdeki diğer vatandaşlarla eşit durumda olma çabasıdır. Örgütlenme çalışmaları, Roman hareketi, Roman sivil toplumu, Roman dili ve kültürü araştırmaları oldukça yeni kavramlardır ve yapılan çalışmalar Romanlarda kendi haklarına, kimliklerine, dillerine ve kültürlerine sahip

çıkmaları için farkındalık yaratmaya yetecek düzeyde değildir. Romanlarla ilgili yazılmış kaynakların çoğu hatta neredeyse hepsi Roman olmayanlar tarafından yazılmıştır ve bu durum aslında yazılan kaynakların da önyargılarla dolu olabileceği riskini taşımaktadır. Ayrıca Romanlarla ilgili yapılmış çalışmalar, yazılan kitaplar ve kaynaklar yeterli değildir. Hala birçok konu muğlaktır ve çalışma içerisinde bilgi vermeye çalıştığımız bazı konularda bununla ilgili sıkıntılar yaşanmıştır. Birçok ülkede Romanlarla ilgili veriler net olmadığından genelde yaklaşık rakamlarla ilerlemek durumunda kalınmıştır. Romanlarla ilgili yeteri kadar çalışma yapılmamış olması ve verilerin eksikliği Romanlarla ilgili politikaların yapımı esnasında da sorun yaratmaktadır. Çalışma içerisinde de görüleceği üzere Avrupa Birliği içerisinde de üye ülkelerin Romanlarla ilgili bazı sorumluluklarını yerine getirme noktasında, Romanlarla ilgili verilerin olmayışı eleştirilen bir nokta olmuştur.

İnsan hakları bakımından dezavantajlı durumda olan Romanlar en çok eğitim, barınma, istihdam ve sağlık alanlarında sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu dört alan birbirini etkileyen başlıklardır. Eğitim ile ilgili yaşanan sorunlar, topluluğun okur-yazar oranını, istihdam edilebilme durumlarını etkilemektedir. Eğitimi erken bırakma sebebiyle kalifiye olarak yetişemediklerinden ve yüksek öğrenime devam oranlarının düşüklüğü sebebiyle toplum içerisinde saygın mesleklerde de pek görülmemektedirler. Daha çok toplumun geri kalanının yapmak istemediği işlerle meşgul olurlar, düzenli gelir elde edemezler ve sağlık güvencesinden yoksun yaşarlar. Gelir problemi yoksulluğa sebep olmakta ve ekonomik durum yaşanan çevreyi ve barındıkları ortamları da şekillendirmektedir. Beslenme ve barınma sorunları yaşam kalitesini ve Roman vatandaşların sağlığını olumsuz yönde etkilerken, yeterli tedaviye erişememekte, ilaç ve sağlık giderlerini karşılayamamaktadırlar. Romanlarda nesilden nesile aktarılan bu sorunlu döngü, Romanların oldukça neşeli insanlar oldukları ve devamlı çalıp oynadıkları önyargısı ile tezat bir tablo olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa kıtası içerisinde bugüne kadar birçok insan hakları ihlali ile karşılaşmış olan bu etnik topluluk için günümüze gelindiğinde durum pek değişmiş değildir. Hala yoksullukla mücadele eden, önyargılarla boğuşan, sosyal

dışlanmaya maruz kalan Romanlar yakın zamanlarda seslerini duyurmaya, haklarını aramaya başlamışlardır. Romanların hem sosyal yaşamda, hem siyasi alanda temsiliyetleri oldukça düşüktür. Avrupa kıtasında ve Avrupa birliği topraklarında Romanların bugün hala bu durumda olması incelenmeye değer bir durumdur, bu sebeple tez konusu olarak Romanlar ve Romanların Avrupa'daki durumları seçilmiştir. Çalışma içerisinde Romanların durumu insan hakları bağlamında incelenecek olup Romanlar ve Avrupa olarak adlandırıldığında oldukça geniş bir konuya tekabül ettiğinden çalışmada genelden başlayarak son kısımda biraz daha özel bir konuya odaklanılacaktır.

Çalışmanın ilk kısmında Romanlar kimlerdir, bu çalışma boyunca neden Çingene değil Roman ismi kullanılacaktır, Romanlar için Roman olmayanlar tarafından kullanılan isimlendirmeler nelerdir, Romanların kültürel açıdan öne çıkan özellikleri nelerdir gibi başlıklar işlenecektir. Yine birinci kısımda Romanların Avrupa kıtasına nereden nasıl geldikleri ve tarihsel olarak 20. yüzyıla değin Avrupa'da başlarına gelenler özetlenecektir. Ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda Romanlarla ilgili kısa bir bilgi verilecek ve 2. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Roman Soykırımından bahsedilecektir.

Bir sonraki bölümde, 1945'ten günümüze Avrupa'da Romanlar başlığı altında Romanların Avrupa'daki durumları mercek altına alınacaktır. Avrupa'daki Roman nüfusu verilecek ve Romanların insan hakları bakımından dezavantajlı oldukları alanlardan bahsedilecektir. Romanların Avrupa'da ne durumda oldukları üzerinden bilgilendirme yapılacaktır. Bu alanlar dört başlık halinde incelenecektir; eğitim, istihdam, barınma ve sağlık. Bu dört başlıktan sonra Avrupa'dan nefret söylemleri ve ayrımcılık vakalarına dair örnekler paylaşılacaktır. 2005-2015 yılları arasında 8 Avrupa ülkesinin dahil olduğu "Roman On Yılı" projesinden bahsedilecektir ki bu proje, çalışmanın 3. bölümünde inceleyeceğimiz Avrupa Birliği (AB) Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri Çerçevesi'ne zemin hazırlamış ve örnek teşkil etmiş bir çalışmadır. Bu bölümde son olarak AB bünyesinde Romanlar için atılan adımlar verilecektir.

Çalışmamızın son bölümünde AB tarafından Romanlar için atılmış oldukça önemli bir adım olan AB Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri

Çerçevesi incelenecektir. Çerçevenin açıklanmasının ardından Komisyon, Birlik üyesi ülkelerden ve aday ülkelerden Romanlar için ulusal entegrasyon stratejileri hazırlamalarını istemiştir. Bu kapsamda hazırlanan ulusal stratejiler Avrupa Birliği Komisyonu tarafından her yıl düzenli olarak değerlendirilmektedir. Komisyon tarafından yayınlanan değerlendirmeler ve sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından ulusal stratejilere dair yapılan değerlendirmeler ve eleştiriler son bölümün konusunu oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ

Yapılan dilbilimsel araştırmalar, Romanların X. yüzyılda Hindistan'dan yola çıkan bir halk olduğunu söylemektedir. Hindistan'dan neden ayrıldıkları konusunda bazı rivayetler olsa da kesin olarak ülkeden neden kaçtıkları ya da yola çıktıkları bilinmemektedir. Yüzyıllar boyu yer değiştirerek göçebe yaşam süren Romanlar şu an büyük bir çoğunluğu yerleşik düzende olan bir halk halini almıştır. Kendileri tarafından yazılmış neredeyse hiçbir kaynağın olmayışı onlarla ilgili birçok konunun muğlakta kalmasına sebep olmuştur. Etnik bir topluluk olarak kabul edilirler ama bulundukları her ülkede farklı bir konumlandırma da olabilmektedir zira devletler içişlerinde azınlık konusunu farklı farklı değerlendirdiklerinden her devlet onları azınlık olarak kabul etmemektedir.

Bu bölümde Romanların kimler olduğuna dair bilgi verilecek, adlandırılmalardan ve Roman kültüründen bahsedilecek ve Romanların Avrupa'ya olan yolculukları tarihsel açıdan verilmeye çalışılacaktır.

Bugün Avrupa'nın eğitim seviyesi en düşük, işsizlik oranı en yüksek, yoksulluktan en çok çeken, en çok dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan toplumu Romanlar ayrıca eğitim, barınma, istihdam ve sağlık hizmetlerine ulaşmada en çok sıkıntı çeken halkıdır.

1.1 Adlandırmalar

Bugüne kadar Romanlar için kullanılmış birçok adlandırma bulunmaktadır. Hindistan'dan yola çıkmalarının ardından devamlı olarak farklı kollara ayrıldıkları ve dünyanın dört bir yanına dağıldıkları bilinmektedir. Gittikleri ülkelerde farklı farklı isimlerle anılmışlardır ve bu farklı adlandırmalar günümüzde de kullanılmaktadır. Bu durum Roman olmayanlar için kafa karıştırıcı olduğu kadar zaman zaman Romanlar için de kimlik çatışması durumuna yol açmaktadır.

Bu topluluk için kullanılan bazı isimler Roman tarihinin çok kısa bir

dönemini yansıtan kökenleri ifade etmektedir; örneğin Fransızların kullandığı “Bohemiens” tanımlaması Fransa’ya Bohemya Kralının mektubu ile gelen Romanlara verilmiş bir isimdir. Aynı zamanda İspanyolca’daki “Hungaros” kelimesi Macaristan kökenli oldukları düşünüldüğü için kullanılmıştır.¹

18. yüzyılda Doğu Avrupa’da yaşayanlara “Kaldereş”, Kuzey Afrika’da yaşayanlara ise “Gitanos” adı verilirken, İngiliz ve Fransızlar onları Mısır’dan geldiklerini düşündükleri için “Gypsy” olarak adlandırmıştır. İngilizler benzer şekilde “Eygptian” yani “Mısırlı” adını da kullanmışlardır ve buradan türeyen “Gitans”, “Gitanos”, “Gitani”, “Yifti”, “Giftos” ve “Yieftos” terimleri de hala kullanılmaktadır. Romanya’da yaşayanlar “Ramon” adını alırken, Macaristan Romanları “Çigan”, İspanya Romanları “Filamanko”, Almanya ve Bohemya’da yaşayanlar ise “Mohemler” ya da “Romani” olarak bilinmektedir.² Bu adlandırmaları çoğaltmak mümkündür. Denebilir ki bulundukları her ülke kadar adlandırma bulunmaktadır, hatta ülkeler içinde bölgelere göre de bu isimler değişmektedir. Örneğin Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi’ndekiler genellikle kendilerini “Dom” olarak tanımlarken, Karadeniz bölgesi ve civarında yaşayanlar da “Lom” olarak bilinirler. Çukurova Bölgesi’nde “Cono” kelimesi kullanılmaktadır. Adlandırma kısmı başlı başına bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Çingene” kelimesine yıllar boyu olumsuz anlamlar yüklendiğinden bu kelime hakaret olarak algılanır olmuştur. Bazı kesimler artık “Çingene” kelimesini kullanmak istemezken, bazı kimseler de örneğin bir Roman aktivisti olan Mustafa Aksu bu olumsuz algının değiştirilmesi için inatla “Çingene” kelimesinin kullanılması gerektiğini savunmaktadır.³ Genele bakıldığında “Roman” kelimesinin daha sık tercih edildiği görülmektedir. 1971 yılında Londra’da yapılan 1. Uluslararası Roman Kongresi’nde kendilerine “Roma” (Türkçe’de Roman) deme kararını aldıklarından bu karara saygı duymak adına tez boyunca “Roman” kelimesi kullanılacaktır. “Rom” kelimesi Romani dilinde “insan”, Roma kelimesi de yine aynı dilde “insanlar” manasında gelmektedir.

¹Jean-Pierre Liégeois, **Avrupa’nın Romanları**, Avrupa Konseyi Yayını, Strasbourg, 1994, s.28.

²Aktaran; Levent Ürer (Der.), **Roman Olup Çingene Kalmak**, Melek Yayınları, İstanbul, 2012; Oral Onur, “Çingeneler”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1995, sayı 137, s.17-21.

³Mustafa Aksu, **“Romanlar ve Kimlik Sorunu”**, İkinci Uluslararası Roman Sempozyumu, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, İstanbul, 6-7 Mayıs 2006.

“Rom” ayrıca “adam, erkek kişi” olarak da kullanılmaktadır. Kadınlar için “Romni” kullanılmaktadır.

Romanlar kendilerinden olmayanlara yani Roman olmayanlara “Gaco” derler, “Gaco”erkekler için kullanılan bir tabirdir ve kadınlar için “Gaci” kullanılır. Erkek egemen dünyada, İngilizce’de Roman olmayanlar için kullanılan tabir “Gadjo” idir. “Gadjo” Romani diline ait bir kelimedir ve çoğulu “Gadje”dir. Ayrıca İngilizce metinlerde Romanlar için kullanılan terimler “Roma” ve Roman olmayanlar için de “non-Roma” dır.

1.2 Romanlara İlişkin Öne Çıkan Kültürel Özellikler

Romanların kendilerine ait bir toprakları ve devletleri yoktur fakat 1971 yılında Londra’da toplanan 1. Uluslararası Roman Kongresinde kabul ettikleri bir milli marşları ve bayrakları vardır.

Şekil 1: 1. Uluslararası Roman Kongresinde Romanların kendileri için belirledikleri flama

Ayrıca Romani (Romanes) dilini konuşurlar. Romanlar, X. yüzyılda Hindistan topraklarından yola çıkmış ve dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Yolculukları boyunca farklı kollara ayrılmışlardır, bu sebeple dilleri de gittikleri her yeni yerden bir şeyler almış ve değişikliğe uğramıştır. Şu an Romani dilinin çok farklı lehçeleri olmasına rağmen Romanlar çoğu durumda bir araya geldiklerinde birbirlerini anlayabilmektedirler.

Romani dili şu an neredeyse Romanların yaşadığı tüm ülkelerde

konusulur, ancak bölgeden bölgeye çok fazla değişkenlik gösterir ve birçok Roman bu dili unutup yaşadıkları ülkenin dilini konuşmaya başlamıştır.

Bu dil Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur ve Romanlar Hindistan kökenli oldukları için Hint dilleriyle yakından akrabadır. Dünya üzerinde bu dili konuşan yaklaşık 2,5 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca 50-100 arası farklı diyalektinin olduğu söylenmektedir.⁴ Romanların göç yolları incelenirken dilleri üzerinden yapılan çalışmalar oldukça faydalı olmuştur; göç yolları, dildeki kelimeler üzerinden belirlenebilmiştir.

Dilin neredeyse hiç konuşulmadığı ve ölmek üzere olduğu ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin İspanya bu ülkelerden biridir. Ülkede Romani dilini konuşan insanların dilleri kesilmiştir bu yüzden dil, ceza korkusu yüzünden konuşulmaya konuşulmaya ölmüştür. Şu an ülkede Romani dilini konuşabilen Roman bulmak oldukça zordur.⁵ Aynı dil konusu gibi din konusu da şu an yerleşik bulundukları ülkelere göre değişmektedir. Genellikle bulundukları ülkenin dinini kabul etmişlerdir. Müslüman, Katolik, Ortodoks Hristiyan Romanlar olduğunu biliyoruz fakat elimizde şu an Roman nüfusuna dair net veriler bulunmadığı gibi din ile ilgili de veri bulunmamaktadır.

Avrupa'daki Romanların diğer Avrupalılardan daha esmer görünmelerinin dışında, Hindistan'dan gelmelerine dayanan ortak bir kimlikleri, ortak bir kültürleri, ortak bir tarihleri ve göçebe yaşamlarından gelen ortak özellikleri var mı yok mu sorusu tartışılmalıdır. Denilebilir ki Roman kimliği oldukça zayıftır ve kendi içinde de çeşitlilik içeren bir azınlık grubudur. Kendi içinde kompleks, çeşitli alt kimlikleri olan Roman kimliği homojen bir etnik grup değildir.⁶ Aynı ülke içerisinde bile farklı gruplara sıkça rastlanmaktadır.

Onları eşiz yapan tek özellik bir devletlerinin yani gidecek bir ülkelerinin olmayışıdır. Her ülke onlar için yabancı ülkedir ve geri dönecekleri bir memleketleri bulunmamaktadır.

⁴ Ditte Lauritzen, "Is there a basis for Roma Nation?", basılmamış sunum, 2004, s.1, www.tolerance.cz/courses/monnet/summer2004/essayDitte.doc (25.08.2015).

⁵ Fundacion Secretariado Gitanos ile yapılan mülakattan alıntı (29.07.2015- Madrid).

⁶ Aktaran, Iskra Uzunova, "Roma Entegration In Europe", **Arizona Journal of International & Comparative Law**, Vol. 27, No. 1, 2010; Lauritzen, s. 56.

Romanlar bugün de dahil olmak üzere giyim tarzları, yaşam biçimleri, geçinme şekilleri gibi sebeplerle bulundukları her ortamda çoğunluğa göre farklı olarak algılanmış ve dikkat çekmişlerdir. Hükümetlerin ve yerel yetkililerin gözünde Romanlar daima hem siyasi olarak hem de psikolojik olarak düzensizlik tehdidi oluşturmışlardır.⁷

Kırsal kesimdeki halk onları daima yurtsuz gezginler olarak kabul etmiştir; şehirde yaşayan halk onları kasabanın kenar mahallelerindeki ayak takımı olarak görmüştür. İşçiler Romanları aylak ve disiplinsiz, genelde imansız ve kanun dışı olarak tanımlamıştır.

Atları, çadırları veya karavanları ile seyahat ederek oradan oraya devamlı yer değiştiren bu insanlar bazı kaynaklara göre maalesef ki hırsızlıkları ile de ünlenmişlerdir. Bu demek değildir ki her Roman öyledir ama hem geçmişte hem de günümüzde insanlar, Romanlara karşı oldukça önyargılı yaklaşmışlardır ve yaklaşmaktadırlar. Onları pis, hırsız, kaba, hilebaz, kavgacı, uyumsuz gibi olumsuz sıfatlarla değerlendiren günümüz insanı nefret söylemleri ve nefret suçlarında bulunmaktadır.

Romanlar tarih boyunca bir yerden bir yere göç ederek göçebe zanaat işleri yapmışlardır. Aslında o zamanlarda yaşamak, hayatta kalmak için devamlı hareket halindedirler. Günümüze gelindiğinde Romanların büyük bir kısmı yerleşik yaşama geçmiştir. Fakat halen yarı-göçebe Roman toplulukları da bulunmaktadır.

Yaşadıkları yerler de Romanların alışkanlıklarına ve kültürlerine dair bilgiler sunmaktadır; mesela 18. yüzyılın sonlarına doğru yerleşik olanlarla ilgili birçoğunun bir ya da en fazla iki odalı evlerde, bazılarının hala çadırlarda yaşadığı yazılmıştır. Yarı yerleşiklerin ise topraktan, samandan kulübelerde ya da kendi oydukları mağaralarda kaldıkları yazılmaktadır. Kış mevsiminde göçebelerin çoğunun ev kiraladığı ya da kulübelere diktiği belirtilmiştir. Yine de başlıca evleri çadırlardan oluşmaktadır ve bu çadırlar da at arabaları ya da el arabaları vasıtasıyla bir yerden bir yere nakledilmektedir. Karavanlardan hiç bahsedilmemişse de 19. yüzyılın başlarında üstü kapalı yük arabalarının Balkan

⁷ Liégeois, s.85.

lkelerinde görülmeye başladığından söz edilmektedir.⁸

Bugünün koşulları Romanları/ ingeneleri ve Gezgin grupları şehir çevrelerinde karavanlar, evler ve karma nitelikteki konutlarda yeniden gruplaşmaya sevk etmiştir. Bu gelişme kırsal kaynakların daralması, ticarete ve seyyar satıcılıkta azalma ve mevsimlik işçilikte düşüş gibi sebeplere dayanmaktadır. Ayrıca modern taşımacılık bir paradoks olarak gebeliliği azaltmış durumdadır; müşterilere ve akrabalara geceleri konaklayarak değil, tek bir araba seferi ile ulaşılabilmektedir. Azalan seyahat srelerinden, etrafta dolaşmanın güçleşmesi, yollarda sık sık yapılan kontroller ve duraklama yerleri bulmaktaki zorluklar, yasaklar ve düşmanlıklar nedeniyle aileler bir arada kalmakta, karavanlarını birbirine yaklaştırmakta veya aynı mahallede ya da aynı sokakta yerleşerek sayıca fazla ailelerden oluşan toplumlar kurmaktadırlar bu da etraflarındaki insanlarla problemler yaratmaktadır.⁹

Romanların hiç yadsınmayacak bir diğer özelliği ise müzik konusunda oldukça yetenekli olmalarıdır. Yine de bu durumu tüm Romanlara atfetmemek gerekir; bu durum Romanların oldukça şikayetçi olduğu bir konudur. Onları sadece müzik yapan, dans eden insanlar olarak görmek hala karşılaştığımız en büyük önyargılardan biridir.¹⁰

Ama Romanlarla ilgili yazılan kaynaklar incelendiğinde yine de bu özelliklerinden bahsetmek gerektiğini görüyoruz. Öyle ki Romanlar Avrupa'daki varlıklarına dair en erken kayıtlarda, çalgıcılar, şarkıcılar ve dansçılar olarak müzikle olan bağlantılarıyla anılmışlardır. Müzik yeteneği hoşgörü kazanmak adına güçlü bir faktör olabilmemiştir. Fakat buna rağmen Romanlarda ortak bir müzik dili, kendilerine has bir müzik alma tarzı bulunmamaktadır. Profesyonel olarak eğlence içinde çalışıp müzik yaptıklarında, kendilerine dönük olmaktan çok çevrelerinin karakteristik müziklerine başvurmuşlardır.¹¹

Tıpkı görmüş oldukları ülkelerin folklornden alıp Romanca bir renk kattıkları

⁸ Aktaran: Angus Fraser, **ingeneler**, S. 186; Pouqueville, Voyage dans la Grece, Paris, 1820, cilt 2, s.458.

⁹ Ligeois, s.31.

¹⁰ Hacer Foggo, Avrupa Roman Hakları Merkezi Türkiye İnsan Hakları Gözlemcisi ile yapılan mülakat; (05.09.2014).

¹¹ Aktaran; Angus Fraser, **ingeneler**, s. 176; B. Leblon, Musiques Tsiganes et Flamenco, Paris, 1990.

halk masallarında olduğu gibi, yaratıcı olmaktansa devamlılığı sağlayan uyarlayıcı görevini görmüşlerdir. Eğlendirici olarak doğal yetenekleri çok geçmeden tüm Avrupa’da bilinir hale gelmiştir. 19. yüzyılda en başta Macaristan, Rusya ve İspanya’da olmak üzere, Romanlar profesyonel müzisyenler olarak oldukça saygın bir konuma yükselmiş, neredeyse ulusal kimliğin bir parçası haline gelmişlerdir.¹²

Efsanelerle sınırlandırıldıklarında Romanlar daha sanatsal ve daha güzel algılanmaktadırlar. Onlara folklorik bir dünya veya müzik çalabilecekleri, dans edebilecekleri ve şarkı söyleyebilecekleri bir sahne, bir sirkte çalışabilecekleri veya eski moda boyanmış bir vagonda yaşayabilecekleri bir yer sağlandığında kabul edilebilir ve sevimli olabilirler. Standartlaşan toplumlarda Romanlar bir egzotiklik sembolü olarak görülmüşler ve sadece folklorün bir parçası olarak takdir görmüşlerdir. Buradan da anlaşılacağı gibi kabul edilen ve takdir edilen Romanlar sadece efsanevi olanlardır çünkü gerçekte onlar yoktur ve onlara gıpta edilecek özelliklerin verilmesi zararlı olmaz.¹³

Bu iki yüzlülük, aynı sarayında eğlence için Roman dansçılarını isteyen ancak diğerlerini krallığından kovan kral örneğindeki gibi her gün karşımıza çıkmaktadır. Birçok kişi bir yandan Romanlara yüzeysel bir hayranlık gösterirken diğer yandan da zorlayıcı yönetmeliklerle veya davranışlarla büyük ölçüde onların kültürlerini inkar etmektedir.¹⁴

Roman/Çingene ve Gezgin grupların ekonomik faaliyetleri oldukça çeşitli ve değişkendir. Bu nedenle bir listenin derlenmesi zordur fakat eğilimler açısından şunları söylemek mümkündür; bakırcılık, kalaycılık, tezhipcilik ve demir işleri, çeşitli maddelerin toplanması ve satışı, at satışı, performans ve sirkle ilgili işler; mesela müzisyenler, akrobatlar, hokkabazlar, dansçılar, aktörler, masalcılar, sihirbazlar, panayır işleri, kapıdan kapıya veya pazarlama işleri; sebze, meyve, ikinci el mallar, halı, kumaş, elbise, çeşitli tipte kelepirciler, çeşitli el sanatı ürünlerinin üretimi ve satışı; keman, mücevher, kemer, masa örtüsü, dantel işler, hasır, ahşap ve metal objeler gibi ve çoğu mevsimsel

¹² Fraser, s. 176.

¹³ Liégeois, s.132.

¹⁴ Liégeois, s.70.

olan tarım işleri, meyve toplama dahil, falcılık gibi işlerle uğraşmaktadırlar.¹⁵

19. yüzyılda Macaristan'da yapılan bir sayım sonrası ortaya çıkan sonuçlar da Romanlar arasında serbest mesleğin revaçta olduğunu, Macaristan'ın başlıca faaliyetlerinden olan tarım alanında çalışanların sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Ayrıca Angus Fraser kitabında şöyle demektedir : “Endüstriyel işlerde dahi, biraz da olsa bağımsız olacakları meslekleri seçme eğiliminde oldukları belirtilmiştir. En popüler meslekler, metal işçiliği, özellikle nalbantlık, onun arkasından inşaat işçiliği; tuğlacılık, kil işçiliği ve marangozluk idi. Ticaret de önde gelen uğraşlar içerisindeydi; erkekler için en başta at satıcılığı kadınlar için de işportacılık. Günümüzde Macaristan'ı oluşturan bölgede müzisyenler de oldukça yaygındı.”¹⁶

Günümüzde eğitim konusunda oldukça sıkıntılı durumda olan Roman toplumu, bulundukları ülkelerde ve genele bakıldığında Avrupa'da eğitim seviyesi en düşük topluluktur. Eğitim seviyesi de yapılan işlere yansımaktadır. Bu durum ülkemiz için de geçerlidir. Örneğin ülkemizde, genelde Roman olmayanların yapmayı pek tercih etmediği işleri yapmak zorunda kalırlar; hammallık, lağım temizleyiciliği, çöp toplama hizmetleri, geri dönüşüm için atık toplama gibi işler ya da gününbirlik işlerle yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Roman kadınları genelde merdiven ve ev temizliğine gitmektedir¹⁷.

1.3 Avrupa'da Romanların Tarihi

Gezgin bir halkın hikayesi başlığı ile de verebileceğimiz Romanların öyküsü günümüze gelindiğinde büyük çoğunluğunun yerleşik olduğu bir halkın öyküsüne dönüşmüştür. Dünya üzerindeki nüfuslarına baktığımızda bugün büyük bir çoğunluğu Avrupa topraklarında yaşayan bu halk nereden gelmiştir? Kaç yüzyıldır Avrupa topraklarındadır ve ne kadar Avrupalıdır? Herhalde hiçbir Avrupa halkının kabul etmeyeceği bu gerçeği Angus Fraser dillendiriyor ve

¹⁵ Liégeois, s.65.

¹⁶ Fraser, s.186.

¹⁷ Türkiye Roman Hakları Forumu 2015 Dönemsel Başkanı Ali Daylam ile yapılan mülakat (09.07.2015).

“Romanlar kıtanın Avrupalı sayılabilecek az sayıda halklarından” şeklinde ifade ediyor.¹⁸ Ortaçağda Anadolu toprakları sonrası, Yunanistan üzerinden hacı kılığında, Avrupa’ya giriş yapan Romanların nereden geldiği uzun yıllar süren tartışmaların ardından, ancak dilleri üzerinden yapılan araştırmalar sonucu belirlenebilmiştir.

Bundan yaklaşık olarak 1500 yıl önce yolculuklarına Kuzey Hindistan’dan başlayan halk, bu yolculuk süresince birçok kola ayrılarak başka kültürlerle etkileşime girmiştir. Görünüşleri, giyim tarzları ve yaşama biçimleri ile oldukça farklı bulunduklarından gittikleri her yerde hem merak uyandırmışlar hem de tehdit olarak algılanmışlardır. Tabii bu durum onları istenmeyenler haline getirmiştir. Bu sebeple Avrupa içerisindeki yolculukları da tam bir ayrımcılık ve dışlanmışlıklar tarihi olarak karşımıza çıkar; köle olarak alınıp satılmalarından, sırf Roman oldukları için idam edilmeleri gibi sayısız örnek söz konusudur.

Tarihlerinin hemen hemen yarısı boyunca, Romanların izini sürmemize yarayacak çok az yazılı belge vardır ve tarihi kaynaklarda yer almaya başladıklarında ise Roman olmayanların yazdığı cahillik, önyargı, anlayışsızlık içeren yazılara rastlanmaktadır.¹⁹

Angus Fraser’ e göre “Sorunun kaynağı, Romani’nin okuryazar olmayan bir halkın dili olup, onu yazıya dökecek ortak, tek bir girişimde bulunulmamış olmasında yatmaktadır.”²⁰

Dolayısı ile tarihçeleri ile ilgili çok eskilere dayanan bilgiler edinilememektedir. Bu sebeple uzun yıllar boyunca nereden geldikleri yani yolculuklarının ilk noktası hep tartışılmıştır. Kullandıkları dilin, Romani’nin hangi dil aileleri ile bağlantısı olduğu üzerinden yapılan dilbilimsel araştırmalar bizleri Hindistan’a götürmektedir. Her ne kadar bu çalışmalar bile bize yüzde yüz kesinlik içeren bilgiler vermese de Romani dilinin sahip olduğu söz dağarcığının bazı Hint dilleri ile olan benzerliği ve karşılaştırılan diğer özellikler bize Hindistan ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir.

¹⁸ Fraser, s. 18.

¹⁹ Fraser, s. 28.

²⁰ Fraser, s. 21.

Angus Fraser de temel söz dağarcığı ortaklığı, dilbilgisel yapının benzerliği ve ses benzerliğinin düzenine bakıldığında ve daha birçok yönden karşılaştırılmalar yapıldığında Romani ile modern Hint dillerinden birkaçının benzerliğini doğrulamakla kalmaz aynı zamanda Sanskrit-sonrası döneme ait olması gerektiğini de söyler.²¹

Avrupa Konseyi tarafından basılan Roman tarihi kitapçıklarında da şöyle bir ifade yer almaktadır; dilbilimsel bulgular, kültürel antropoloji ve tarih bilimi gösteriyor ki, Romanlar Orta Hindistan'dan Kuzey Hindistan'ın doğu kısımlarına göç etmişlerdir.²² Benzerlik ve dönem olarak belli bir saptama yapılabilmiş olsa da araştırmaları daha da ileri götürerek Romani konuşan göçmenlerin çıkış noktasını oluşturan bölgeyi ya da halkı belirleyecek şekilde ilerleme sağlanamamıştır. Bunun sebebi Hint dillerinin de çıkış noktası ile ilgili yeterince bilginin olmayışıdır.

Günümüzde konuşulan Romani dilinin tahmin edilen çıkış noktasından itibaren farklı gruplara ayrılmış olduğunu, Romanların göç ettikleri yerlerde bulundukları süre içerisinde oranın dilinden de yeni kelimeler aldığını ve bu yolculuğun ve etkileşimin yüzyıllar sürdüğünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu durum da bizi çok sayıda lehçeye götürmektedir.

Romanların yaklaşık 9. yüzyılda dünyaya dağılmaya başladıklarını varsayanların yanında fonolojik kayıtlara göre M.Ö. 300'den bile önce İran dillerinin konuşulduğu topraklara göçmüş olması gerektiğini öne sürenler de bulunmaktadır.²³

1.3.1 Göç Yolları ve Romanların Avrupa'ya Girişi

Hindistan'dan bir grup insanın İran'a geldiği ve burada müzik yaparak geçimlerini sağladıkları söylenmektedir. Tabii bu söylemlerin içinde mitler ve masallar olduğu kadar bize en çok inandırıcılık veren dilbilim çalışmaları olmuştur. Yine bu çalışmalardan öğreniyoruz ki Romanların İran sonrası rotaları

²¹ Fraser, s. 23-26.

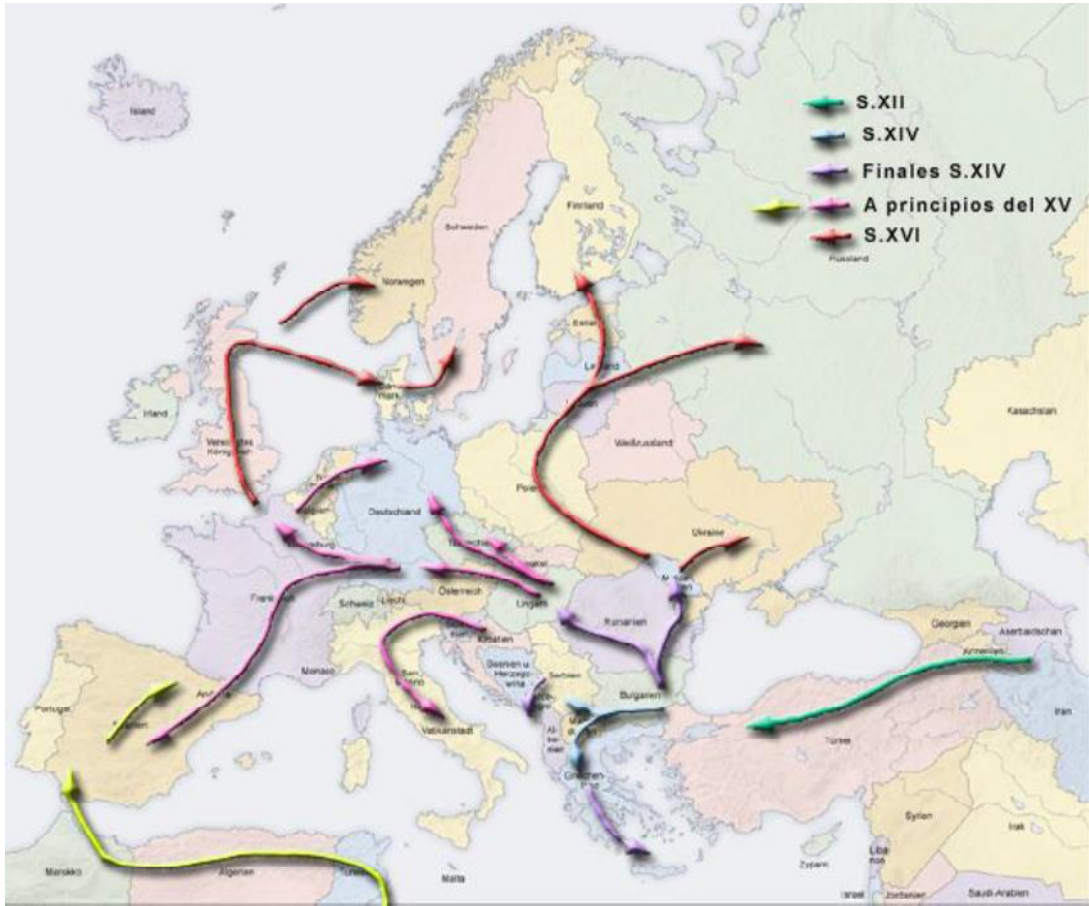
²² Avrupa Konseyi, **Factsheets on Roma History 1.0: From India to Europe**, Project Education of Roma Children in Europe, Avrupa Konseyi Yayınları.

²³ Fraser, s. 28.

Ermenistan olmuştur. Bugün Romani dilinin Avrupa lehçelerinde var olan Ermenice kelimelerden bu sonuca varılmaktadır. Bundan sonra devam eden yolculuklarında da olduğu gibi hem İran'a gelirken hem de İran'dan Ermenistan'a geçerken farklı farklı kollara ayrılmışlardır.

Ermenistan 11. yüzyılın ortalarına doğru Selçuklular tarafından istila edilmiştir ve bu durum Romanları batıya doğru göçe zorlamıştır. Bu zaman zarfında Anadolu Bizans'ın elindedir ama Selçuklu akınları ve Malazgirt savaşı sonrası (1071) Anadolu'nun büyük bir kısmı kaybedilmiştir. Buna rağmen Yunancanın etkisi yıllarca Anadolu topraklarında devam eder ve Romani dilinde de çokça Yunanca kelime bulunmaktadır.

Şekil 2: Romanların Göç Yolları

Şekil 2'de de göreceğiniz üzere haritadaki göç yolunu izleyen Romanlar 12. yüzyılda Avrupa kıtasına giriş yapmış bulunmaktadır.

Angus Fraser, Türkçe'nin Avrupa Romanisi üzerinde nerdeyse hiç

etkisinin olmayışını tarih açısından önemli bulmakta ve "İşleri gereği Balkanlarda kalan Romanların dillerine sızan birkaç ödünç kelime dışında Türkçe'nin etkisi hiç hissedilmemektedir" demektedir. ²⁴

1.3.2 20. Yüzyıla Kadar Avrupa'da Romanlar

Romanların Anadolu'dan sonra Bizans'ın elinde kalan Trakya topraklarına, oradan Yunanistan'a ve adalara geçiş yaptıkları bilinmektedir. Yunanistan topraklarında özellikle Osmanlı saldırılarından korunmak adına daha güvenli olması sebebiyle Venediklilerin yönetimi altındaki bölgeleri seçmişlerdir. Mora'da bulunan Modon limanı o zamanlar hacıların uğrak bölgesidir ve birçok hacı günlüğünde Romanlardan bahsedilmektedir. Hacılarla kurdukları iletişim ve onların ayrıcalıklı gezginler olduklarını farketmeleri Romanların kafalarında bir ışık yakar; Yunanistan sonrası Hristiyan dünyasının batısına yöneldiklerinde hacı kılığında dolaşmaya başlamışlardır. ²⁵

Yunanistan sonrası rotaya geçmeden önce Romani ile ilgili bir noktadan bahsetmekte fayda vardır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Yunanca dili Avrupa Romanisinde oldukça etkili olmuştur ve Angus Fraser'in dediğine göre bu Romani'nin Avrupa sınırları içerisinde tek bir dil gibi sayılabildiği son evre olmuştur, bir kez Yunanca konuşan bölgelerin ötesine geçince, ortak bir Avrupa lehçesinden kopuş da yaşanmaya başlamıştır. ²⁶

Yine dil bilimsel çalışmalar bize Romanların 14. yüzyılın sonlarına doğru tüm Balkanlara yayılmış olduğunu söylemektedir. Bu tarihlerde, Balkanlardaki duruma bakacak olursak, Türkler Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçirmiş, 1389'da Sırbistan'ı da vassal durumuna getirmişlerdir. 1391'de Bosna ve Eflak yıllık vergiye bağlanmış, 1396'da ise Bulgaristan'ın tamamı Osmanlı imparatorluğuna katılmıştır. ²⁷

Eflak ve Boğdan'ın Roman tarihinde önemli bir yeri vardır çünkü Romanlar bu topraklarda sistematik olarak köleleştirilmişlerdir. 14. ve 15.

²⁴ Fraser, s. 47.

²⁵ Fraser, s. 57.

²⁶ Fraser, s. 56.

²⁷ Fraser, s. 57 .

yüzyıldan kalma Slavca yazılmış birçok Romanya belgesi, Romanların bölgeye gelişlerinden kısa bir süre sonra bu Tuna prensliklerinde köle olarak kullanıldığını doğrulamaktadır ve özgürlüklerini geri alabilmeleri 1856'dan sonra mümkün olabilmıştır.²⁸

Yine aynı dönemde Balkanlarda Osmanlının karşısında duran tek güç Macaristan'dır. O zamanki Macaristan toprakları bugünkü sınırlarının ötesinde Transilvanya'yı, 20. yüzyıldaki Yugoslavya ve Çekoslovakya topraklarını da kapsamaktaydı. Fakat Romanların bu topraklarda tam olarak ne zaman görüldükleri bilinmemektedir. Macaristan topraklarında geçirdikleri süre boyunca izin belgeleri ile hareket ettikleri bilinmektedir. Macaristan Kralı Sigismund imzalı belgeler ile hacı kılığında hareket etmek onlara ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. Balkanlarda geçirdikleri zor yılların ardından "Çingeneler, tövbekar ve hacı olduklarını iddia etmekle, o zamana kadar gördüklerinden çok daha sıcak bir karşılanmayı garanti etmişlerdi." diyor Fraser.²⁹

Gruplar halinde hareket eden Romanlar, daha önce de bahsettiğimiz gibi esmer tenli oluşları ile bu bölgelerde oldukça dikkat çekmişlerdir. Ayrıca giysileri ve takılarıyla da dikkat çeken bu gruplar özellikle fal bakan kadınları ile de ünlüdür. İzin belgeleri ve iddia ettikleri öykü (hacı oluşları ve onlara verilen bir ceza sebebiyle dünyayı dolaşmak zorunda oluşları) ile gittikleri yerlerde bir süre barınmış olsalar da bazı kayıtlarda hırsızlıkları ile yerel halkı bıktırdıkları gerekçesi ile kovulduklarından bahsedilmektedir.³⁰

Bu dönemde yani 14. yüzyılda Romanlar Almanya, İtalya, Fransa, İsviçre, bugünkü Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'da da görülmüşlerdir. Yanlarında bulundurdıkları belgelerden dolayı gittikleri şehirlerde ya da kasabalarda onlara yardım edilmiş, yemek ve para yardımı yapılmıştır. Seyahatleri boyunca yanlarında hep o dönemin önemli isimlerinin imzalamış oldukları belgeler bulunmaktadır.

Genelde bu yapılan yardımlar gittikleri bölgelerin belediye kayıtlarından öğrenilmektedir ve bu belgeler bizlere Romanların uğradıkları şehirleri ve

²⁸ Fraser, s.58.

²⁹ Fraser, s. 62.

³⁰ Fraser, s. 67.

lkeleri de bildirmiş olur. Bazı zamanlar Romanlarla iletişime geçmek yasaklanmış ve din görevlileri tarafından dinden çıkarılma gibi cezalarla halk Romanlardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Böyle uygulamalar ortaya çıktığında Romanlar tekrar yola düşmek zorunda kalmışlardır ya da bazen bulundukları yerden kovulmuşlardır. Genelde şehir içlerine alınmadıkları bu sebeple surların dışında çadırda konakladıkları belirtilmiştir ve başlarında “Kont” ya da “Dük” ünvanı ile kaydedilen bir lider bulunmaktadır.

stlendikleri hacılık rolü kısa bir süre sonra artık kabul görmemeye başlamış ve bazı ülkelerde bulunan gezginlerle birlikte dilenci, seyyah, göçmen ve serseri statüsüne layık görülmüşlerdir. Onlara karşı güvensizlik oluşmuş ve bunu ret takip etmiştir. İlk önce yerel seviyede daha sonra da tüm ülkede Romanların kaderini kapsamlı bir şekilde ele alan özel yasalar çıkarılmıştır.³¹

1419 yılında Macon’a gelen Romanlar, tiplerine ve saçlarına bakılarak, hayvanlar gibi tarlalarda yatan “dev adamlar” olarak tanımlanmıştır. Paris’te 1427 yılında insanların ellerine bakan büyücüler olarak adlandırılmışlardır. 1422 tarihli Bologna belgelerinde şöyle yazılmıştır: “Bu vahşilerden daha kötü bir ırk yoktur. Sıska ve esmer tipler, domuz gibi yiyorlar.” Sebastian Münster’in “Universal Cosmographia of all the World” adlı kitabında yazdığı “güneşin pişirdiği çirkin esmer adamlar” tanımı insanların beynine kazınmıştır ve aynı imaj daha sonra yasalara ve yönetmeliklere yansımıştır; çok uzun zaman da öyle kalmıştır.³²

Almanya’da 1407 yılında Romanlara tanınan tolerans, elli yıldan az sürmüştür. 1449 yılında Frankfurt-am-main dışına sürülmüşler ve 15. yüzyılda reddetme politikası yaygınlaşmıştır. Yine aynı yüzyılda Hristiyan lkelerine Romanların hain oldukları, Türk casusu oldukları ve veba taşıyıcısı oldukları beyan edilmiştir. Romanlar haydutlukla, serserilikle ve çocukları kaçırmakla suçlanmışlardır ve ortadan kaldırılmaları gerektiğine dair bir kanı ortaya çıkmıştır. 1500 yılında imparator I. Maximilian, Romanlara karşı yasaların çıkarılmasını istemiştir; artık onlara karşı tolerans gösterilmeyecektir ve cezalandırmaya maruz kalmadan öldrlebileceklerdir.

³¹ Liegeois, s.87.

³² Liegeois, s.88.

Zulüm yüzyıllarca devam etmiştir; 1721’de imparator VI. Charles Romanların imha edilmesi için bir emir çıkarmıştır; erkek Romanlar öldürülecektir ve kadınlarla çocukların kulakları kesilecektir. 1725 de I. Federick William, Prusya’da yakalanan on sekiz yaşın üstündeki erkek ve kadınların asılması kararını çıkarmıştır. Romanlar diğer ülkelerde de asılarak cezalandırılmaktaydı; örneğin Çek ülkesinde ülkeye girenleri bekleyen kaderlerini göstermek için sınır boyunca darağaçları dikilmiştir. Fransa’da da 16. ve 17. yüzyıllar arasında sürgün, kürek mahkumluğu, dayak cezası, asma gibi cezalar sadece o ülkede bulundukları ve bohem oldukları sebebiyle Romanlara uygulanmıştır.³³

Hollanda’da da uygulanan politika tamamen ret politikasıdır. Yollara Romanları darağacında gösteren tabelalar konmuştur ve onlara yardım etmenin suç olduğunu duyuran ilanlar asılmıştır. Burada da Romanlar, hırsızlıkla, casuslukla ve büyücülükle suçlanmışlar ve putperest olarak etiketlenmişlerdir. 4 Nisan 1525’te imparator V. Charles’ın Hollanda’daki fermanı Romanlara ülkeyi terk etmeleri için iki gün veriyordu ve ardından ülkede Roman avları başlamıştır. Herkes cezalandırma korkusu olmadan Romanları öldürebiliyordu ve 18. yüzyılda Romanlar yavaş yavaş Hollanda’dan kaybolmaya başladılar; ya sürülmüşlerdi ya katledilmişlerdi. Roman avları aynı zamanda birçok ülkede yapılmaktaydı.

Reddetme politikası İskandinav ülkelerinde de benimsenmişti; Norveç, Danimarka ve İsviçre’de de benzer uygulamalar yapılmaktaydı. 1727 yılında 13 sayılı Bernese kararı ülkede (İsviçre) bulunan Romanlara karşı olan yasakları tekrarlayarak şunu emretmişti; “ilk defa tutuklanmış olan 15 yaşın üstündeki Roman erkeklerin ve kadınların kulakları kesilecektir...ancak ikinci kez yakalanır iseler öldürüleceklerdir.” 16. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın başına kadar Katolik kilisesi özellikle İtalya’da Romanların varlığına karşı olan mücadelede aktif olarak rol almıştır. Örneğin 1565 yılında, göçmenliği bırakmayı, “dürüst iş” yapmayı ve “iyi Hristiyan davranışlarına” uyum sağlamayı ret eden tüm Romanlar Milano piskoposluk bölgesinden sürülmüşlerdir.

³³ Liegeois, s. 88-89.

Ortodoks, Katolik ya da Protestan olsun, kilise otoritelerinin resmi tutumu, dinsiz oldukları ileri sürülen Romanlara karşı genel tavrı kesinlikle yumuşatmamıştır. Roman ruhunun kurtarılmasına dair düşünceler ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İtalya'daki piskoposluk ve vilayet sinodları (kilise meclisleri) zaman zaman İtalya eyaletlerinin (Papa'ya bağlı olanları dahil) yasalarına benzer, kuşku dolu, düşmanca tavırlar sergilemiş ve birkaç istisnanın dışında Romanların kutsal törenlere katılmasını zorlaştırmak için ellerinden geleni yapmıştır. Bu Romanların hayat tarzını kökten değiştirmeyi amaçlayan genel yaptırımların haricinde aşağı yukarı her yerde geçerliydi.³⁴ Hem onları kiliseden uzak tutmaya çalışıyorlar diğer yandan da onları dinsiz olarak suçlayarak çelişkili davranışlar içerisinde bulunuyorlardı.

17. ve 18. yüzyılda Romanların yolculuk ettiği alan daralmaya başlamıştır. Artık birçok Roman belirli bir bölgede yaşamaya başlamıştır. Kaç tanesinin göçebeliği tamamen terk ettiği ve bunu yapanların kaçının toplumun geri kalanına karıştığı konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bazı ülkelerde Roman nüfusunun büyük oranda yerleşik yaşama geçtiği bilinmektedir.

Sadece Macaristan ve İspanya kayıtlarına ulaşılsa da 1780-3'te yapılan nüfus sayımı Macaristan'daki (Transilvanya hariç Hırvatistan ve Slovakya da dahil) Romanların nüfusunun büyüklüğünü göstermektedir. Evli kadınlar dahil edilmediği halde toplam 30.241 ve 43.609 arasında bir rakam ortaya çıkmaktadır. Bu esnada kayıtlara geçen başlıca geçim kaynakları demircilik ve buna benzer ağır işlerdir. Bunların ardından da müzik gelmektedir.³⁵ 1785'te İspanya'da yapılan nüfus sayımında ise 12.000 Roman sayılmıştır ve bu sayıma göre Katalonya hariç İspanya'daki Romanların %88'i hemen hemen yerleşik bir hayat sürmektedir.³⁶

Yerleşik hayata geçmek illa ki asimilasyon anlamına gelmemektedir. Fakat Avrupa'nın dört bir yanındaki Romanlar, göçmen olanları da dahil olmak üzere, zamanlarının çoğunu geçirdikleri ülkelerdeki toplumsal etkileşim

³⁴ Fraser, s. 163.

³⁵ Aktaran; Angus Fraser, **Çingeneler**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 161; J.H. Schwicker, die Zigeuner in Urgarnund Siebenbürgen, Viyana, 1883, s. 62-70.

³⁶ Fraser, s. 161.

sayesinde, artık ulusal bir kimliğe sahip olmaya başlamışlardır. Örneğin İskoçya’da bu süreç çok erken başlamış, 18. yüzyılın sonralarına gelince Romanların birçoğu, yerleşik hayatı benimsemiştir.³⁷ “Heinrich Grellman 1783’te yayınlanan “Die Zigeuner” adlı kitabında Romanların Avrupa’daki dağılımına dair şu bilgileri vermektedir; toplam Roman nüfusunun 700.000 ile 800.000 arasında olduğunu, büyük bir kısmının Macaristan, Transilvanya ve Balkanlarda toplandığını belirtmiştir. Avrupa’nın geri kalanında özellikle güneyinde olmak üzere İspanya’da ve İtalya’da yoğun olarak toplanmışlardır. Alsas ve Lorraine bölgeleri dışında Fransa’daki nüfusları çok daha az, İsviçre, Hollanda ve Almanya’daysa (Ren bölgesi dışında) hemen hemen yok denecek kadar azdı. Birçoğu yerleşik hayatı seçmişken, Grellman büyük çoğunluğunun hala gezgin olduğunu, en sevdikleri barınakları çadırlarda kaldığını varsaymıştır.”³⁸

Birçok Roman kendilerini 1815 ile 1904 arasında çok değişik bir dünyada yaşar bulmuştur. Avrupa’nın büyük bir kısmını o dönemde saran endüstriyel ve sosyal değişiklikler daha önce yaşananlardan çok daha şiddetli hale gelmiştir. İngiltere kırsal yaşamdan uzaklaşıp yeni bir topluma dönüşmede başı çekmişse de kısa sürede diğer Avrupa ülkeleri de ona yetişmiştir. İspanya, Güney İtalya gibi yerler bu yarıştan daha az etkilenmiş ve Balkanlarda ise nerdeyse değişim hiç gözlenmemiştir. Bu dönemde halkın $\frac{3}{4}$ ‘ü hala tarımla uğraşan köylülerdir bu sebeple klasik köy toplumunun en uzun süre dayandığı ve Roman halkının Avrupa’ya ilk ayak bastıkları ana benzer bir çevre sunan bölge olarak kalmıştır.³⁹ 19. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca Avrupa’nın genelinde ve dondurucu kışlarıyla Rusya’da dahi yine çadır revaçtaysa da Batı Avrupa’daki Romanlar yüzyılın ikinci yarısından itibaren, vardos dedikleri ve atların çektikleri, yaşanabilir arabalara geçiş yapmaya başlamışlardır.⁴⁰ Böylece kentleşme, sanayileşme ve Avrupa’nın diğer baskılarıyla karşı karşıya kaldıklarında Romanlar sistemin yarattığı fırsatlarla özelliklerini korumayı bilmişlerdir. Maaşlı işlerde çalışmanın cazibesine karşı koymuşlardır. Birçoğu

³⁷ Fraser, s. 162.

³⁸ Fraser, s. 171.

³⁹ Fraser, s. 182.

⁴⁰ Fraser, s. 186.

yerleşik hayata geçmişken bile bağımsızlık ve serbest meslekten oluşan fikirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.⁴¹

Osmanlı imparatorluğu dışındaki ülkelerin hemen hemen hepsi (örn. Portekiz, İtalya, İsviçre, Güney Hollanda, Danimarka, İsveç ve Rusya) aşağı yukarı aynı yollardan geçmiştir. Çeşitlilik gösteren ölçülerde sınır dışı etme veya yerleşik hayata geçirme baskılarını her biri denemiştir. Ancak Portekiz, Romanları sınır dışı etmek için onları gemilerle denizaşırı kolonilere gönderen ilk ülke olmuştur.⁴²

17. ve 18. yüzyıllarda kolonilerin istenmeyenlerin atılabileceği yerler olarak kullanılabileceği fikri yaygınlaşınca, başka hükümetler de Portekiz örneğinin izlemeye başlamıştır.⁴³ Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya topluca göç hareketleri 1815'te başlamış ve günümüzde ABD'de bulunan Roman nüfusunu da bu akım belirlemiştir. Romanların Avrupa'dan ABD'ye göçü 1914'te 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla son bulmuş, 1970'lerde Lovara ve başkaları Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerden gelene kadarda öyle kalmıştır.⁴⁴

19. yüzyılın ilk yirmi otuz yılına baktığımızda, Eflak ve Boğdan'da dört asır sonra bile Romanların köle olmaları durumunda bir değişiklik olmamıştır. Köle sahipleri için ceza görmeden Romanları öldürmek serbestti ve kusur işlemek genellikle çok ağır cezalara yol açmaktaydı.⁴⁵ Bu bölgede Romanların kölelikten kurtulması için ilk adımlar 1837 yılında atılmıştır. Yasal olarak tam özgürlük ise 1864'te artık birleşmiş ve Romanya'ya dönüşmüş olan ama henüz bağımsız olmayan prenslikler için düzenlenen yeni anayasayla birlikte gelmiştir. Romanlar en azından prensipte Romanya vatandaşlığına hak kazanmışlardır. Ancak önceki durumlarıyla birlikte gelişmiş kin ve ön yargıları dağıtmaya ne yazık ki hiç bir anayasa başaramamıştır.⁴⁶

⁴¹ Fraser, s. 192.

⁴² Aktaran; Angus Fraser, **Çingeneler**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, S.150; O. Nunes, O Povo Cigano (Oporto 1981) s. 74-83.

⁴³ Fraser, s. 151.

⁴⁴ Fraser, s. 200.

⁴⁵ Fraser, s. 193.

⁴⁶ Fraser, s. 195 .

1.3.3 Osmanlı İmparatorluğu'nda Romanlar

Osmanlı örneğine baktığımızda Avrupa'nın Osmanlı denetimi altındaki bölgelerinde Roman tarihi biraz daha belirsizdir. Yine de şu söylenebilir ki, Roman nüfusunun büyük çoğunluğu, Osmanlı imparatorluğu 17. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşmışken Türklerin egemenliği altında yaşamaktaydı. Benzer bir varsayım la Türk imparatorluğunun kaçınılmaz gerilemesi başladığında ve Habsburglar Macaristan'la Transilvanya'yı geri alıp Temesvar'daki Banat'la Sibirya'nın bir kısmını istila ettiklerinde, Avrupa'daki Romanların hemen hemen yarısı, 19. yüzyılın hayli ilerisine kadar Osmanlı'ya bağlı özerk topraklarda kalmıştır. (Türk kaynaklarda sırf yerleşik olanlar kaydedilmiş olup, kadınlar kaydedilmediği için bu tür istatistikler çok daha küçük bir nüfusu yansıtmaktadır.)

Bu imparatorluğun sınırları içinde Avrupa'nın geri kalanında maruz kaldıkları sistematik ve baskıcı yasalardan hiçbiri görülmemektedir. Osmanlılar kendilerine bağlı toplumların gelenek ve göreneklerine genel olarak saygı göstermiş ve kısmen kendi otoritelerince yönetilmelerine izin vermiştir. Bazı bölgeler, yıllık vergilerini ve Türk akınlarına destek olarak sağlanan askeri gücü aksatmadıkları sürece, özerk devletler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁴⁷

17. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluğun genelinde 10.000'i Müslüman, 45.000 Romanın bulunduğu iddiaları ortaya atılmışsa da, bu rakamlar Suriye, Mezopotamya ve Anadolu'yu da kapsamaktadır.⁴⁸

1.3.4 II. Dünya Savaşında Gerçekleşen Roman Soykırımı Öncesi

Ayrıntılara daha fazla girmeden çıkarılan her yasanın ve yasağın Romanların belirli bir ülkede durmalarını önlemek amaçlı oldukları ancak aynı zamanda da göçebelik yaşam tarzına (yolculuk yasaklandığında olduğu gibi) ve bazı durumlarda yerleşmeye (Romanların yerleşmeleri, ev inşa etmeleri veya konaklama yeri verilmesi yasaklanmıştır) yönelik olduğu da görülmektedir diyor

⁴⁷ Fraser, s. 154.

⁴⁸ Fraser, s. 156.

Jean Pierre Liegeois.⁴⁹ Aynı zamanda iki veya üç kişiden fazla gruplar halinde yolculuk yapmaları da yasaklanmıştır. Aslında yasaklanan şey Romanların Roman olarak varlıklarını sürdürmeleri idi; amaç bu insanları ortadan kaldırmaktı.

20. yüzyıl Almanya'sı önceki asırların kanlı avlarının üstüne çıkan sistematik imhalarla Romanların esas inkar edildikleri arena olmuştur. Bu imha politikası Nazilerle doruk noktasına çıkmış olsa da kökeni daha önceki dönemlere uzanmaktadır. 1905'de Bavaria yetkilileri tüm Romanların, göçmenlerin ve yerleşiklerin bir sayımını yapmıştır ve elde edilen rapora göre Romanlar, insanların yakın gözetim altında tutarak korunması gereken bir bela olarak kabul edilmiştir. Romanlar ortaya çıktığında, bir yerden başka bir yere taşındıklarında veya herhangi bir olaya karıştıklarında yetkililere haber verilmesi gerekmektedir. Münih'te 1899 yılında bir "Çingene Enformasyon Bürosu" kurulmuştur. Benzeri uygulamalar diğer devletlerde de görülmekteydi ve aynı tür gözetim ve kontrol mekanizmaları geliştirmektedirler. Romanlara karşı yapılan suçlamaların özünü onların yaşam tarzı oluşturmaktaydı; aile grupları halinde yolculuk yapmaları, sabit bir yerde yaşamıyor oluşları ve şüpheli işler yapıyor olmaları gerçeği. Kısa bir süre sonra ikamet kaydı iş izni almanın koşulu oldu ve Romanlar Frankfurt, Berlin ve Hamburg gibi şehirlerin etrafında yerleşmeye başladılar; ev inşa etmeleri yasak olduğu için buralarda yoksullukla ve uygun olmayan yaşam şartları ile karşı karşıya kaldılar. Çıkarılan yasalar ve önlemler giderek sertleşti. 1926 yılında Bavyera Parlamentosu "Çingeneler, göçmenler ve parazitler" ile mücadele yasası çıkardı; çok büyük oldukları düşünülen gruplar ayrılacaklardı ve düzenli bir işi olduğuna dair kanıtı bulunmayan kişiler çocuklarından ayrılarak ıslah evlerine konacaklardı. 12 Nisan 1928 tarihli yasayla ve 22 Mayıs tarihli nizamla Romanlar sürekli polis gözetiminde tutulmaya başladılar. Daha sonra Nazi dönemi başladı.⁵⁰

⁴⁹ Liégeois, s.92.

⁵⁰ Liégeois, s.93.

1.3.5 II. Dünya Savaşında Gerçekleşen Roman Soykırımı

II. Dünya Savaşı esnasında Nazilerce yapılan Yahudi katliamı herkesçe bilinmektedir, fakat çok az kişi Yahudilerin yanı sıra Romanların ve eşcinsel bireylerin de katletildiğini bilir. Bunu belki de Yahudi diasporasının bir başarısı olarak görebiliriz. Romanlar kendi öncelikli hayati sorunlarına daha çözüm bulamamışken soykırım üzerine lobi yapmak birçoğu için öncelikli bir durum haline gelememiş olabilir. Fakat son yıllarda bazı Roman sivil toplum örgütleri Polonya’da Çek Cumhuriyeti’nde, Almanya’da anma törenleri düzenlemekte ve bu konuda bir farkındalık yaratmaya çalışmaktadır.

Almanya ve Avrupa’da yarım milyon Roman –bu sayı bazı kaynaklarda iki milyona kadar çıkmaktadır- gaz odalarında yakılmış ve tıbbi deneylerde “kobay” olarak kullanılmışlardır. Naziler yalnızca Romanları imha etmekle kalmamış, 3 kuşak ötesine kadar soyunda Roman kanı taşıyanları da katletmişlerdir. Faşist teorisyenler “Çingenelerin Avrupaya yabancı kanı taşıdıkları” teziyle onlara yapılanları meşru göstermeye çalışmışlardır. 1930’ların başında çıkartılan faşist yasalarla başlayan Roman avı, 2. Dünya Savaşı sırasında tam bir katliama dönüşmüştür.⁵¹

Uluslararası Roman Gençlik Ağı tarafından 2010 yılında başlatılan anma girişimi, 2010 senesinden beri her yıl Polonya’da Roman ve Roman olmayan gençleri, Roman Sivil Toplum Kuruluşlarını, 4 günlüğüne bir araya getirmektedir. İçine 2 Ağustos tarihini de alacak şekilde bir planlama yapan Girişim, düzenledikleri 4 günlük program içerisinde 2 Ağustos günü Auschwitz’e giderek orada bir anma töreni yapmaktadırlar. 2 Ağustos tarihinin önemi şuradan gelmektedir; 1944 senesi Mayıs ayında, Naziler, Auschwitz’de bulunan Roman Aile Kampı için final çözüm planını yapmaya başladılar ve Roman kampının tasfiyesi için 16 Mayıs tarihi belirlendi. Kampta kalanlara etrafı 60 SS askeriyle çevrili barakalarda kalmaları emredildi ve askerler Roman esirleri zorla barakalardan çıkarmaya çalıştıklarında bir direnme ile karşılaştılar ve bu direniş sonrası askerler geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu direniş Roman esirlere sadece birkaç ay ömür daha kazandırmış oldu. SS Lideri Heinrich

⁵¹ Ürer , s. 26.

Himmler'in emriyle barakalar boşaltıldı ve direnmelerine rağmen 2897 Roman kadın, erkek ve çocuk 2 Ağustos akşamı bir kamyonu yüklendi, kamptan 5 numaralı gaz odasına götürüldü ve imha edildiler. Daha sonrasında vücutları bir çukurda yakıldı. 1945'te Auschwitz kampı işgalden kurtulduğunda kampta sadece 4 Roman sağ kalabilmişti.

II. Dünya savaşı sırasında Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki kamplarda toplam 200.000-800.000 Romanın aşağı ırktan olduğu gerekçesi ile katledildiği bilinmektedir.⁵²

Yapılan soykırım 1982 yılında Batı Almanya hükümeti tarafından resmen tanınmıştır. 2011 yılında Polonya hükümeti "2 Ağustos" tarihini soykırımı anma tarihi olarak belirleyen bir karar almıştır ve 2012 yılında Avrupa Parlamentosu "2 Ağustos"un anma günü olarak tanıdıklarına dair bir deklarasyon yayınlamıştır fakat bu tanıma hala onaylanmayı beklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

1945'TEN GÜNÜMÜZE KADAR AVRUPA'DA ROMANLAR

Günümüzde Romanlar, Amerika ve diğer kıtalar da dahil, Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde yaşamaktadırlar.⁵³ Dünya geneline baktığımızda en yoğun Roman nüfusunun Avrupa'da olduğu görülmektedir. Ya da bir diğer deyişle elimizde en çok Avrupa'daki Romanlara dair veriler bulunmaktadır ki bu verilerin de yetersiz olduğu görülmektedir. Birinci bölümde de gördüğümüz üzere Romanlar, Avrupa kıtasına göçleri sonrası uzun yıllar Avrupa'da kalmışlar ve birçoğu burada yerleşik yaşama geçmiştir. İncelenmeye değer bir diğer nokta, Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bu yana insan hakları anlamında geline nokta oldukça gelişmiş bir durumda iken nasıl olup da Avrupa kıtasındaki Romanların bu kadar ayrımcılık ve dışlanmışlıkla karşı karşıya kaldığıdır. Birlik Romanların maruz kaldığı olumsuz gelişmelere bir süre sonra kayıtsız kalamamış ve bazı adımlar atmıştır; bu adımlardan en önemlisi ve en yenisi "AB Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri Çerçevesi"dir. Çalışmanın son

⁵² International Roma Youth Network, **Recognition for Justice**, <http://2august.eu/the-roma-genocide/lack-of-recognition> (12.07.014).

⁵³ Fraser, s. 196.

bölümünde bu çerçeveye dair bir değerlendirilme yapılacak olup, bu bölümde Romanların Avrupa’da karşılaştıkları insan hakları ihlalleri, eğitim, barınma, istihdam ve sağlık alanında yaşadıkları sıkıntılar, ayrımcılık, dışlanmışlık ve nefret söylemlerine dair örnekler paylaşılacaktır.

2.1 Avrupa Kaynaklarında Roman Kavramı

Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından basılan belgelerde kullanılan “Roma” kelimesi bir şemsiye kelime olarak kullanılmakta olup Romanlar ile benzer özellikler sergileyen Sintî, Kalé, Aşkâlî, Boyaş, Çingene, Lom, Dom ve Gezginler gibi grupları da içermektedir.⁵⁴ Çingene ve Gezgin arasındaki fark her zaman belirli olmadığından bir grubun hangi kategoriye ait olduğunu sormak gereksizdir zira belirli durumlarda bu sorunun cevabı yoktur.⁵⁵

Artık tanımlamalar ve adlandırmalar okadar iç içe geçmiş durumdadır ki kimlik meselesi oldukça karmaşıklaşmıştır. Hem Romanların kendi içlerinde birbirlerini farklı adlandırdıkları durumlar olmuştur ve olmaktadır hem de Roman olmayanların Romanlar için kullandıkları isimler olmuştur.

O yüzden Roman kelimesini genel bir terim olarak ele alıp devam etmek gereklidir çünkü kimlik konusu başlı başlı başına başka bir çalışma konusu olabilecek derinliktedir.

2.2 Avrupa’da Roman Nüfusu

Günümüzde Romanlar Avrupa’nın en büyük etnik azınlık grubudur. Avrupa kıtasındaki sayıları yaklaşık olarak 10-12 milyon olarak tahmin edilmekte ve bunların yaklaşık 6 milyonu Avrupa Birliği topraklarında yaşamaktadır.

Romanlar Avrupa’da yoğun olarak Orta ve Doğu Avrupa’da yaşamaktadırlar. Birliğin yeni üyeleri Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Macaristan’da Romanlar, ülke nüfusunun % 7’si ile % 10’u arasında bir orana

⁵⁴ Avrupa Komisyonu, “An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020” Belgesi, Brüksel, 2010, (COM 2011-173 Final - SEC(2010)400).

⁵⁵ Liégeois, s. 29.

tekabül etmektedir. Bu durum Batı Avrupa ülkelerinde ise %0.5'ten daha azdır. Batı Avrupa'daki en büyük nüfus İspanya'da görülmektedir. Ayrıca Fransa ve Birleşik Krallık'taki Roman nüfusu da kayda değerdir.⁵⁶

AB ülkelerinde ayrımcılık yasaklanmış olmasına rağmen Birlik topraklarında yaşayan Romanların dışlanma ve ayrımcılık sorunu ile karşı karşıya oldukları bilinen bir gerçektir.⁵⁷

Avrupa için 10-12 milyonluk bir rakamdan bahsedilse de bu rakama güvenmek mümkün değildir. Her ülke farklı bir sistemle nüfus sayımı yaparken, diğer yandan yıllardır uygulanan politikalarla asimile edilmiş Romanların olması, yaşadıkları olumsuzluklardan ötürü Roman kimliklerini sayım esnasında ya da günlük yaşamlarında da saklayan kişilerin bulunması gibi sebeplerle tam bir rakama ulaşılması çok zordur. Ayrıca resmi kayıtlara işlenmemiş doğumlar ve çocuklar olduğunu da göz önünde bulunduracak olursak bu rakam 12 milyondan çok daha fazladır. Bu yargı aynı zamanda tüm Roman örgütleri ve AB kurumları tarafından destelenmektedir. Hiçbir ülkede ve belgede kesin bir rakamdan bahsedilememekte ve yaklaşık rakamlar verilmektedir.

1990'lardaki büyük nüfus hareketliliği Roman/Çingene sayılarının tespitini daha da karmaşık bir hale sokmuştur. Bu karmaşa yalnız güvenilir istatistik rakamların sağlanmasındaki zorluktan değildir, gerçekte o kadar çok dalgalar halinde nüfus hareketleri olmuştur ki durum çok çabuk değişebilmektedir. İstatistikler sorunludur çünkü göçmenler ve iltica edenler geldikleri ülkenin adını verirken nadiren Roman olduklarını söylemişlerdir.⁵⁸

21. yüzyıl başlarken devletler hudutlarının içindeki Roman/Çingene/Gezgin nüfusunun büyüklüğünü idrak etmeye başlamışlardır ve onların durumunu ıslah etmek için hazırlamak istedikleri programlarda gerçekçi bilgilere ihtiyaç duymuşlardır. Diğer yandan Roman/Çingene/Gezgin örgütleri siyasal durumlarını güçlendirmiş olduklarından daha fazla birey, haklarını vurgulayan bir azınlığın üyesi olarak kendini tanımlamaktadır.⁵⁹

İncelenen kaynaklarda bazı rakamların verildiği tablolar bulunmaktadır.

⁵⁶ Avrupa Komisyonu, **What Works for Roma Inclusion in the EU**, Lüksemburg, 2012, s.7, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/whatworksfor_romainclusion_en.pdf (07.07.2015).

⁵⁷ EU and Roma, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/index_en.htm (07.07.2015).

⁵⁸ Liégeois, s.25.

⁵⁹ Liégeois, s.25.

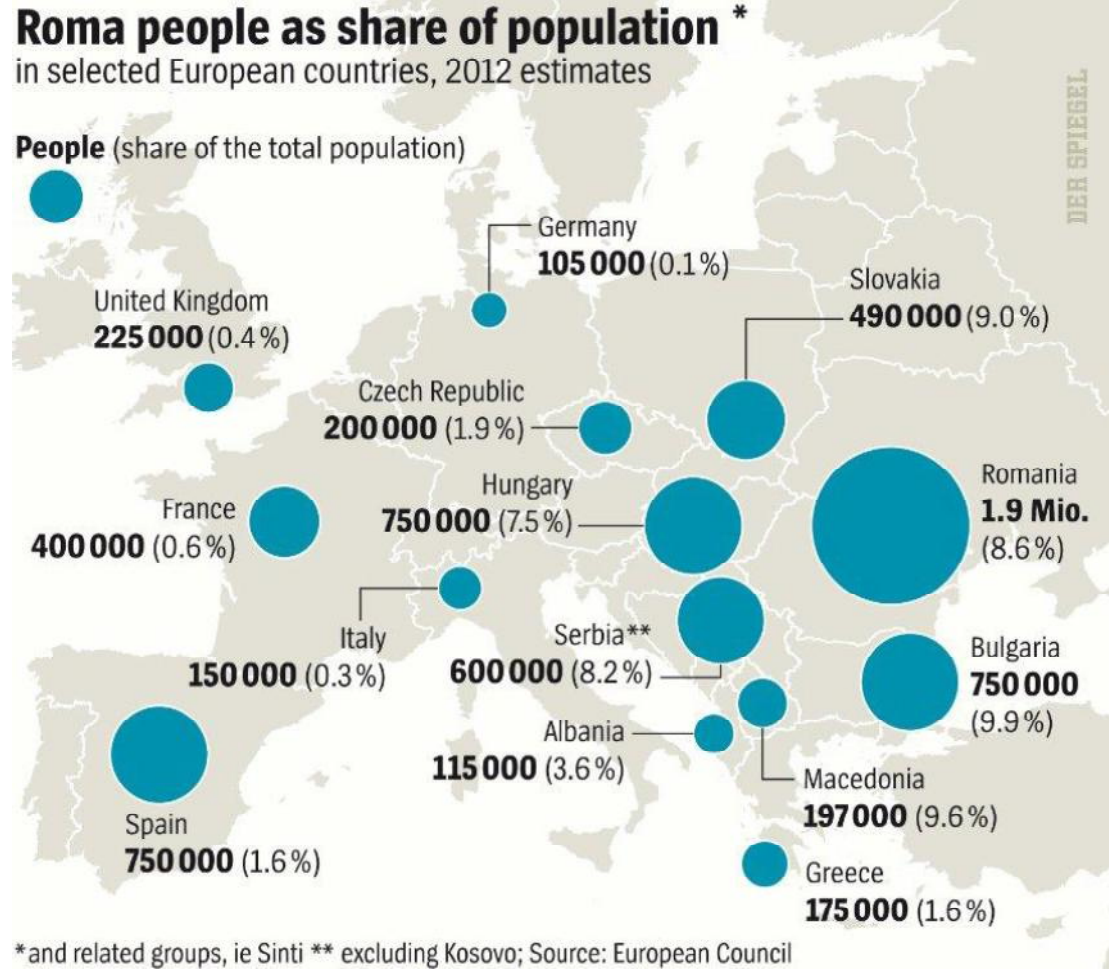
Fakat bu tablolar bize sadece bir fikir vermektedir. Bunun iki nedeni vardır; birincisi Roman toplumunda nüfus artışı yüksek olduğundan herhangi bir yılda yapılan sayımın rakamları birkaç yıl sonra artacak şekilde değiştirilmelidir. Birçok ülkede Roman nüfusu 20 ila 30 yıl içerisinde ikiye katlayabilir. İkincisi devletlerin çoğunda Roman olarak kabul edilmeyen Gezinler hakkında pek az veri vardır. Örneğin Fransa’da Çingene nüfusunun bir bölümünü teşkil eden birkaç bin Roman hakkında 1980’lere kadar hemen hemen tüm gerekli araştırmalar yapıldığı halde, on binlerce Manuş ve on binlerce Kale Çingenesi, Yenish ve Gezinler bir kenarda bırakılmıştır. Bunun bir nedeni sosyal bilimlerin gelişmesi, bir diğer sebebi ise oldukça yabancı ve çekici bir göç dalgası ile aynı zamana rastladığından araştırmacıların çoğu Doğu Avrupa’dan gelen gerçek Çingene imajını ve göç dalgasını incelemiştir bu da diğer grupları gölgede bırakmıştır.⁶⁰

Ayrıca göçebe Romanlarla yerleşik olanların oranlarını saptamak oldukça zordur. Kullanılan terimler belirsiz olduğu gibi tanımladıkları gerçekler bir ülkeden diğerine değişmektedir.⁶¹

⁶⁰ Liégeois, s.27.

⁶¹ Liégeois, s.27.

Şekil 3: Avrupa Haritasında Yaklaşık Roman Nüfusu

2.3 Romanların Avrupa’da İnsan Hakları Bakımından Sıkıntılı Olduğu Alanlar

Romanlar dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar ayrımcılığa uğramaktadırlar. Romanların uğradıkları insan hakları ihlalleri ülkeden ülkeye belki rakamsal değişiklik gösterebilir ama içerik açısından bakıldığında ülkeler arasında büyük değişiklikler görülmemektedir.⁶²

Tarihsel olarak da incelediğimiz üzere Romanların tarihi tam bir dışlanmışlık tarihi olmuştur. Çok uzun yıllar Avrupa topraklarında sürgüne,

⁶²Aktaran: Günel Kurşun, Orhan Kemal Cengiz, **70 Soruda Roman Hakları**, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2013, s.11; Ronald Lee, “What is Roma Rights?”, Roma Rights Quarterly, Council of Europe Publishing, 2002, s.57.

zulme maruz kalmışlar, köle olarak alınıp satılmışlardır. Sadece Roman oldukları için çok ağır cezalara hatta idam cezalarına çarptırılmışlardır. Hatta daha da ilerisi etnik temizlik kurbanı olmuşlar, çok uzun bir süre önce değil 2. Dünya savaşı sırasında soykırıma uğramışlardır.

En temel insan haklarından devamlı mahrum kalmış bu topluluğun, 21. yüzyılda hala insan hakları ihlalleriyle karşılaşılıyor olması kabul edilebilir değildir. Aynı şekilde ülkemizde de çok zor şartlar altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışan Roman toplulukları, tüm Avrupa için ciddi bir sorundur. Son yıllarda bu konuya daha fazla eğilen Avrupa kurumları, devletler ve sivil toplum kuruluşları Romanların en fazla sıkıntı çektikleri alanları dört başlık altında birleştirmişlerdir ve iyileştirme çalışmaları bu kategoriler altında yürütülmektedir. Bu dört başlık dışında ayrımcılık, önyargılar ve dışlanma mücadele edilmesi gereken konular olarak dikkat çekmektedir.

Avrupa Roman Hakları Merkezi, Uluslararası Roman Birliği, Avrupa Romanlar ve Göçebeler Forumu gibi uluslararası kurumlar, yetkililer nezdinde muhatap olarak kabul edilmektedir ve en azından Romanların haklarının korunması açısından çeşitli faaliyetler yürütmektedirler.

Yıllardır kendini demokrasinin ve insan haklarının kalesi olarak gösterme çabasında olan Avrupa Birliği sınırları içerisinde Romanların bu durumda olması oldukça ironiktir. Birliğe üye olmak isteyen ülkelere sunulan şartlar arasında önemli bir yeri olan azınlık hakları konusu, Birliğe üye olan ülkeler içinde de büyük bir sorun teşkil etmektedir.⁶³

2.3.1 Eğitim Hakkı

Avrupa ülkelerinde Roman çocuklar, Roman olmayan çocukların yararlandıkları eğitim olanaklarından faydalanamamaktadır. Bütün Avrupa’da binlerce Roman okula gitmemiş ya da gitmemektedir ya da sınırlı bir eğitim alarak okulu terk etmiştir. Bazı ülkelerde Romanların ve Gezginlerin kişisel evraklarının olmaması da okul kaydı sırasında olumsuz bir etki yaratmaktadır. Okula gitmek isteyen Roman çocuklarının eğitim hakkına erişimi engelleyen

⁶³ TC Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman), **Kopenhag Kriterleri**, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf> ,(09.07.2015).

diğer faktörler de toplu taşımanın olmaması, ulaşımın finanse edilememesi, okul malzemelerinin eksikliği ve ırkçı tehditlerdir. Gelişimsel, zihinsel ya da fiziki engeli olan birçok Roman çocuk bazı Avrupa ülkelerinde hiç okula gitmeyebilmektedir. Roman çocuklar ayrıca okul öncesi eğitim eksikliğinin de sıkıntısını çekmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan rapora göre; birçok Avrupa Konseyi üyesi devlette eğitimde Roman çocukları diğer çocuklardan ayıran politikalar ve uygulamalar mevcuttur. Eğitimle ilgili düzenlemeler, Romanların izole topluluklar halinde yaşadıkları durumlarda sık sık ayrımcılığa yol açmaktadır. Roman olmayan aileler çocuklarını Romanların yoğun oldukları okullara göndermek istememekte, ya da çocuklarını okuldan almaktadır bu da fiili ayrımcılığa sebep olmaktadır. Normal okullarda bile Roman çocuklar, sınıfın belirli yerlerinde oturmak ya da ayrı sınıflara konmak suretiyle sınıftaki çoğunluktan ayrı tutulmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinden yardımcı eğitim sınıfları, ayrı sınıflar ve sınıfta ayrımcılık vakaları bildirilmiştir. Öğretmenler de çocuklara karşı önyargı ile yaklaşmaktadır ve Roman mahallelerindeki okulları sürgün yeri gibi görmektedir.

Birçok ülkede Roman çocuklarının zeka geriliği olan çocukların gittikleri özel okullara yönlendirilmesi durumu gözlemlenmektedir. Roman çocuklar, başta zihinsel engelli çocuklara mahsus olmak üzere özel okullarda da orantısız bir şekilde temsil edilmektedir. Örneğin Strasbourg mahkemesinin 2007 yılında verdiği “Çek Cumhuriyeti” kararına ve 2004 yılında Çek Cumhuriyeti’nde çıkarılan ve eğitimde özel ihtiyaçlar hükmünü yeniden yapılandıran yeni bir okul yasasına rağmen ayrımcılık devam etmektedir. Roman çocukların %30’u halen hafif zihinsel engelli çocuklara özgü okullarda eğitim görürken Roman olmayan çocuklarda bu oranın % 2 olduğu tahmin edilmektedir. Benzer uygulamalar diğer ülkelerde de görülmektedir.⁶⁴

Nesillerdir eğitime önem vermemiş olan Roman toplumunda ailenin de çocuğa derslerinde yeterince destek olamaması çocukların okuldaki başarısını etkilemektedir ve bu döngü devam etmektedir. Erken okul terkleri, erken evlilikler de eğitim alanında görülen sorunlardır.

⁶⁴ Thomas Hammarberg, *Avrupa’daki Romanların İnsan Hakları Rapordan Alıntılar Belgesi*, Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayını, 2012, s.9.

Ayrıca ekonomik koşullar yüzünden eğitime devam edememe, erken yaşta çalışmaya başlamak zorunda kalma gibi durumlar da Roman toplumunda sıkça yaşanmaktadır

2.3.2 Elverişli konuta erişim- Barınma hakkı

Birçok Roman sağlıklı ortamlarda barınma hakkına sahip değildir, eğitimdeki sıkıntılar istihdam edilmeyi etkilerken, ekonomik koşullar da Romanların nasıl koşullarda barındığını, sağlıklı olmayan koşullarda barınmaları da sağlık durumlarını olumsuz etkilemektedir. Her başlık birbirine etkilerken bu döngü olumsuz bir şekilde devam etmektedir.

Birçok üye ülkede konut erişimi konusunda ayrımcılık yapıldığı bildirilmiştir. Bu konuda ayrımcılık genellikle devlet tarafından sağlanan veya özel kiralık konutlara diğerleriyle eşit erişim hakkının verilmemesi ya da Romanlara ev kiralanması ya da satılmasının reddedilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bazı yerlerde yerel yetkililer mekansal ayrım politikası izlemektedir. Roman mahaller civarında ayırım duvarları inşa ederek bu politika desteklenmiştir. Birçok Roman Avrupa ülkelerinin çoğunda ısınma, musluk suyu ve kanalizasyon olmadan kabul edilebilir standartların altında yaşamaktadır. Gayriresmi yerleşimlerde ya da sahip olmadıkları konutlarda yaşayan Romanlar gibi yasal olarak tanınan konutlarda yaşayan Romanlar da bütün Avrupa’da güvenceden yoksundurlar. Yeterli güvencenin olmaması zorla tahliye tehdidine yol açmaktadır. Son yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde zorla tahliye vakalarında bir artış olmuştur. Bazı Batı ülkelerinde tekrar eden zorla tahliyeler, mülklerin tahrip edilmesi, Romanları geldikleri ülkeye özellikle Romanya ve Bulgaristan’a geri dönmeye teşvik etmek bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Bazı durumlarda yüzyıllardır var olan Roman mahalleleri tahrip edilmiştir. Buna örnek olarak Türkiye’den Sulukule mahallesi örnek verilebilir.

Bazı yerlerde ise yetkililerin Romanların resmi mülkiyet belgelerinin olmamasından kaynaklı altyapı hizmetlerini götürmeyi reddettiği ya da altyapısı zayıf olduğu için resmi mülkiyet belgesi vermediği bir döngü yaşanmaktadır. Su, elektrik, çöp toplama, yol yapımı ve bakımı gibi hizmetlerden yoksun Roman mahalleleri çokça görülmektedir.⁶⁵ Şehrin dışında, okula, sağlık

⁶⁵ Hammarberg, s.10-11.

merkezine, alışveriş yapabileceği yerlere uzakta yaşamak zorunda kalan Romanlar hem bu hizmetlere ve haklarına ulaşmakta sıkıntı çekmekte hem de daha da dezavantajlı bir konuma sürüklenmiş olmaktadır.

2.3.3 İstihdama Erişim

İstihdam alanında yaşanan sorunlar eğitim sorunu ile doğrudan bağlantılıdır. Romanların eğitim seviyeleri, yaşadıkları ülkelerde toplumun geri kalanı ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Erken okul terkleri, akademik başarısızlık, yeterli becerilerin edinilememiş olması Romanların birçoğunu düzenli geliri ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışma durumunda bırakmıştır ve denebilir ki Avrupa'nın birçok ülkesinde Romanlar, saygın işlerden neredeyse tamamen dışlanmışlardır.

İstihdam alanında yaşanan bir diğer sorun iş hayatında da ayrımcılıkla karşılaşılıyor olmalarıdır. Romanlara iş bulmakta neden zorlandığı sorulduğunda en çok etnik kökenlerine göndermede bulunulduğu gözlenmiştir.⁶⁶ Birçok ülkede Romanlar etnik kimlikleri ya da Roman gruplara yakınlıklarının algılanma biçimlerine göre ayrımcılıkla karşı karşıya kalmakta ve işe alınmamaktadır. Avrupa'daki genel durum istihdam edilen Romanların işyerlerinde ayrımcılıkla karşılaşma ihtimalinin daha çok olduğunu göstermektedir. Ayrımcılık terfi etmesi gereken eğitilmiş Romanları da etkilemektedir. Bütün Avrupa'da ayrımcılık algısının çok yüksek olmasına rağmen bununla ilgili yeterli veri yoktur. Emek piyasasındaki ırkçılık ve etnik ayrımcılık, Avrupa Birliği Irk Eşitliği Direktifi'ni olduğu kadar, Avrupa Sosyal Şartı'nı da ihlal etmektedir. İstihdam konusunda dikkat çeken bir diğer nokta toplumsal cinsiyet ayrımcılığıdır. Avrupalı işverenler Roman kadınlara karşı hem etnik hem de toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık yapmaktadırlar. Bu da Roman kadınları çifte dezavantajlı duruma sokmaktadır.⁶⁷

Yaygın ayrımcılığın yetersiz eğitim ile birleşerek Romanlara yönelik yeni

⁶⁶ Kurşun & Cengiz, s.17.

⁶⁷ Hammarberg, s.11.

istihdam politikalarını etkisiz kıldığı gözlemlenmektedir. Tüm Avrupa’da Romanların işsizlik oranları Roman olmayanların işsizlik oranlarından çok daha fazladır.

2.3.4 Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı

Romanlar Avrupa’da sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda yaygın bir ayrımcılığa maruz kalmaktadır ama sadece Avrupa’da değil durum birçok ülkede aynı şekilde seyir etmektedir.

Bütün Avrupa’da Romanların ortalama yaşam süresi Roman olmayanlara göre daha kısadır. Ayrıca Roman çocukların ölüm oranı Roman olmayanlara göre daha fazladır. Roman topluluklarının sağlık hizmetlerine fiziksel erişim konusunda sorunları bulunmaktadır. Romanların sağlık hizmetlerine erişimini engelleyen etkenler arasında, maddi durumlarının yeterli olmayışı ve kimlik belgelerinin olmaması bulunmaktadır. Eğer sağlık merkezi uzakta ise oraya ulaşım ile ilgili sıkıntılar yaşamaktadırlar. Ayrıca sağlık personellerinin, buna acil servis hizmetleri de dahil olmak üzere, Romanlara karşı ayrımcı bir tavır içinde oldukları bilinmektedir. Bazı hastanelerde Roman hastaların Roman olmayanlardan ayrı yerlerde tutulduğu görülmüştür. Sağlık sektöründe çalışan Roman personel sayısı da çok azdır. Bazı ülkelerde Romanlar, sağlık sigortası primlerini ödeyemediklerinden, ya da düzenli bir şekilde istihdam edilmediklerinden sağlık haklarından yararlanamamaktadırlar.⁶⁸

2.4 Avrupa’dan Ayrımcılık, Dışlanma ve Nefret Söylemi Örnekleri

“Bugün 21. yüzyılın başlarındaki eğilim, kelimeleri sıhhatleştirmekte ve klişelerin keskin köşelerini körleştirmektedir ancak bunların altını çizen önyargı devam etmektedir”.⁶⁹

1990’lardan itibaren tüm Avrupa’da yapılan anketler, en düşmanca ve şiddetli duyguların Romanlara karşı hissedilenler olduğunu açıkça göstermiştir. Yerel ve

⁶⁸ Hammarberg, s.11-12.

⁶⁹ Liégeois, s.133.

ulusal yönetimler gittikçe artan bir şekilde bunun farkına varmaktadır ve önerilerinin birçoğunun (konut, istihdam ve sosyal yardım gibi) cahillikten kaynaklanan karşı çıkmayla engellediğini görmektedirler.

Çok uzun değil kısa bir zaman önce Avrupa’da Romanları çok zor durumda bırakan olaylar yaşanmıştır. Örneğin 2010 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Fransa Hükümet, diğer AB ülkelerinden gelen Roman göçmenlerin gerekirse zor kullanılarak sınırdışı edilmesine karar vermiştir. Hükümetin kampanyasına Roman karşıtı söylemin apaçık bir biçimde kullanılması eşlik etmiştir. Roman halkı bir bütün olarak suçlu sayılmıştır. Varlıkları “kamu güvenliği” için bir tehdit olarak tanımlanmıştır ki bu, normal koşullarda barışın ve devletin bekasının tehlikede olduğunun düşünüldüğü olağanüstü koşullarda kullanılan bir hukuk terimidir.⁷⁰ Önde gelen politikacıların yabancı düşmanı açıklamalarının sonuçları küçümsenmemelidir, bazı çarpık zihniyetler bu tür açıklamaları intikam ve hatta fiziksel saldırı izni olarak görmektedir. İtalya’da 2008 seçimleri sırasında bazı adayların esef verici açıklamalarının ardından Roman bireylere ve Roman kamplarına yönelik çirkin şiddet olayları yaşanmıştır. 2008-2009’da Macaristan’da aralarında beş yaşında bir çocuğun da bulunduğu altı Romanın acımasızca öldürülmesi nefret söyleminin kızıştırdığı bir ortamda gerçekleşmiştir.⁷¹

Bu olaylara rağmen hiç ders alınmamış gözüküyor ki 5 Ocak 2013 tarihinde Macaristan’da Zsolt Bayer isimli bir gazeteci yazısında şu nefret dolu cümleleri kurmuştur: “Romanların önemli bir kısmı bir arada yaşamaya uygun değildir. Hayvanlar gibi davranıyorlar ve bu hayvanlar var olmamalı, mümkün olan herhangi yolla hemen yok edilmelidirler.”⁷² Yine 2013 yılı içerisinde İtalya’da bir medya organından Roman sorununu çözmenin yolu olarak, birkaç trenin kiralanması gerektiği ve bütün Romanların geldikleri yere geri gönderilmesi önerisi gelmiştir. Aynı sene Mayıs ayında Fransız basınında “Romanların varlığı sinir bozucu ve pis kokulu, belki de Hitler yeterince öldürmedi” ifadesi kullanılmıştır.⁷³ 2008 yılında Romanya’da bir gazetede yayınlanan makalede “Romanlar ile sığırlar arasındaki fark

⁷⁰ Hammarberg, s.4.

⁷¹ Hammarberg, s.4.

⁷² Sinan Gökçen, “ NGOs call for advertising boycott over anti-Roma statements in Hungarian media”, **European Roma Rights Center**, 23.01.2013, <http://www.errc.org/article/ngos-call-for-advertising-boycott-over-anti-roma-statements-in-hungarian-media/4085> (09.09.2015).

⁷³ Avrupa Roman Hakları Merkezi’nden Sinan Gökçen ile yapılan mülakat (21.07.2014).

sığırların veteriner kontrolüne tabii tutulmasıdır. Çiftlik hayvanları Romanlar gibi davranamazlar fakat tersine izin vardır. Büyükbaş hayvanların hakları ve özgürlükleri uzun zamandır baskı altında fakat o esnada Çingene kadın tekrar ikizlerini doğurmuştur ve o kadın bir inek kadar inatçıdır” ifadeleri kullanılmıştır.⁷⁴

Bu ve buna benzer birçok nefret dolu söylem basında yer almaktadır. Sadece Avrupa’da değil Türkiye’de de zaman zaman Romanlara karşı önyargı dolu ifadeler basın tarafından kullanılmaktadır. Sadece basın değil halklar, politikacılar, güvenlik güçleri de Romanlara karşı ayrımcı davranışlarda bulunmaktadırlar.

Aşırı sağdan gelen yeni sesler güç kazanmaktadır ve Romanlara ve Gezginlere yönelik herhangi bir pozitif ayrımcılığa karşı tepkilerin giderek arttığı görülmektedir. Birçok yerde bu görüşler, Roman ve Gezginlerin hiçbir zaman tam ve eşit Avrupa vatandaşları olarak kabul edilemeyeceğini; ancak uslu duran ve görünmeyen yabancılardan oluşan bir nüfus olmaları ya da Romanlarla ve Gezginlerle her türlü yakınlıklarını kismeleri halinde ve “çoğunluğa” karışmak ya da asimile olmak koşuluyla hoşgörülebileceği yolundaki duyguları gizleyen ince bir örtüdür.

Örneğin Çek Cumhuriyeti’nde Romanlar son derece kötü şartlarda yaşamaktadır. Son zamanlarda yapılan anketlere göre, ülke nüfusunun büyük bir kısmında Roman karşıtlığı çok ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır. Romanlar barınma alanında, emek piyasalarında ve hayatın diğer alanlarında ayrımcılığa maruz kalmaktadır ve Çek eğitim sisteminde Roman çocuklar ve gençler tecrit edilmiş durumdadır. Ülkede Romanlar ırkçı saldırıların ve şiddetin hedefindedir. Son birkaç yılda Roman gruplar nefret dolu Roman karşıtı gösteriler ve yürüyüşlerin temel hedefi olmuştur. Çoğu zaman bu gösteriler şiddet eylemlerine ve katliam girişimlerine dönüşmüştür. Sadece Neo-Nazi gruplar ve ırkçı sağ partilerin takipçileri değil sıradan vatandaşlar da bu şiddet eylemlerine katılmaktadır. Roman karşıtları soldan sağa tüm siyasi partilerde kendilerine taraftar bulabilmekte ve politikacılar, seçmenin büyük bir kesimini oluşturan Roman karşıtlarının desteğini almak için birbirleriyle yarışmaktadır.

Çek Cumhuriyeti’nde sosyal dahil etme politikası ve bu politikanın araçları

⁷⁴ Valeriu Nicolae, “The Enemy within Roma, the media and hate speech”, **Erozone**, 20.03.2009, <http://www.eurozone.com/articles/2009-03-20-nicolae-en.html> (09.09.2015).

tamamiyle çökmüş durumdadır. Romanların sosyal dahil edilmesini sağlamak, yoksulluğu ve Roman karşıtlığı gibi sorunları gidermek üzere büyük oranda Avrupa Birliği'nden gelen fonların büyük bir kısmı usulsüz bir şekilde harcanmış olup hiçbir etki yaratamamıştır. Roman toplulukların durumu her geçen gün kötüye gitmektedir.

⁷⁵ Avrupa Roman Hakları Merkezi'nden (ERRC) alınan bilgilere göre davalar en çok barınma hakkı, nefret ve polis şiddetine karşı devletin tavrı, eğitimde ayrımcılık, serbest dolaşım hakkı ihlalleri üzerinden açılmaktadır. Doğu Avrupa'da çocuklar ikinci sınıfta bir testten geçirilmektedir. Testte düşük puan alan çocuklar zihinsel engelliler sınıfına konmaktadır ve bu sınıfların büyük çoğunluğunda Roman çocuklar vardır. Bu konuyla ilgili, merkezin Çek Cumhuriyeti'ne açtığı davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrımcılık olduğuna karar vermiştir. Hükümet bu okulların adını değiştirmiştir ancak aynı uygulamaya devam etmektedir.

Yine bazı ülkelerde hükümetler ailenin “şiddet” uyguladığını bahane ederek Roman çocukları devlet korumasına alabilmektedir. Bu çocuklar küçük yaştaysa hiçbir zaman Roman olduğunu bilmeden hayatına devam etmektedir ve bu bir asimilasyon politikası olarak uygulanmaktadır. Roman kadınlarının kısırlaştırılması da başka bir asimilasyon politikası olarak 2000'lere kadar devam etmiştir. Bu iki konuyla ilgili de davalar sürdüğü merkezden verilen bilgiler arasındadır.

2008'de İtalya'da olağanüstü hal ilan edilerek Romanlar giriş çıkışları kontrollü kamplara konmuştur. Merkezin açtığı dava sonucu bu yasa iptal edilmiştir. Ancak kampların hala durduğu verilen bilgiler arasındadır. Yine Romanları trenlere bindirerek ülkelere gönderen ya da Roman mahallelerini boşaltan Fransa'ya karşı da açılan birçok dava söz konusudur.

Oysa ürünlerin, hizmetlerin, sermayenin ve insanların hareket özgürlüğü AB'nin kuruluş amaçlarından biridir. Bununla birlikte Romanlar bu özgürlüğün kullanılması konusunda Roman olmayanlardan farklı muamele görmektedir. AB üyesi ülkelerin, AB vatandaşı Romanları kendi memleketlerine geri göndermek için kullandığı kaynakların onların içinde yaşadıkları topluma dahil edilmelerini kolaylaştırmak için kullanmaları daha yerinde olacaktır. ⁷⁶

⁷⁵ Gonca Şahin, “Avrupa'da Romanlar: Çek Cumhuriyeti Saha Ziyaretinden Gözlemler”, **Dur De Platformu**, <http://www.durde.org/2014/06/avrupada-romanlar-cek-cumhuriyeti-saha-ziyaretinden-gozlemler/>, (09.07.2014).

⁷⁶ Hammarberg, s.14.

2014 yılında yaşanan bir başka olay ise İrlanda’da Romanlara karşı yükselen ırkçılığın da ortaya çıkmasına vesile olmuştur; İrlanda’da Roman mahallesine yapılan polis baskınında sarışın bir çocuk “esmer” Roman aileye ait olamayacağı iddiasıyla ailesinden alınmıştır. Aile ancak DNA testi ile çocuğun kendisine ait olduğunu ispatlayabilmiştir ve çocuğunu geri alabilmiştir.

Devletlerin çoğu Romanlara karşı yapılan ayrımcılığı reddetmekte, etkin soruşturma yapılmamakta ve uzlaşmaya varılamamaktadır. Avrupa Roman Hakları Merkezi’nden Sinan Gökçen, Romanlara karşı ayrımcılıkta medyanın büyük payı olduğuna dikkat çekmekte ve medyada “Roman suçu” söyleminin çok yaygın olduğunu ifade etmektedir. Evrensel gazetecilik etiği gereği, haberde adı geçen kişilerin etnik kimliğinin, eğer bu bilgi haberin ayrılmaz ya da tamamlayıcı bir unsuru ise kullanıldığını anımsatan Gökçen, “Örneğin bir suç işlendiğinde, suçu işlediği iddia edilen kişinin etnik kimliği, eğer suç etnik temelli değilse, verilmez, verilmemesi gerekir. Ancak yaygın olarak, eğer şüpheli kişi bir Roman ise, etnik kimliğinin verildiğini görüyoruz. Bu uygulama, Romanlarla suç arasında kurulan önyargılı bağı yeniden üretmektedir” demiştir.⁷⁷

Düşünce kuruluşu Political Capital’den Peter Kreko da bunu doğrulamaktadır. Doğu Avrupa’da da Roman, Yahudi ve LGBT bireylere yönelik ayrımcılık olduğunu ve Roman düşmanlığının özellikle aşırı sağ için en büyük siyaset malzemesi olduğunu belirtmiştir. Kreko, Roman düşmanlığının paramiliter gruplarca aşırı radikalleştiğini, bir dönem üniforma giyen grupların Roman mahallelerinde askeri yürüyüş yaptıklarını ve beş sene önce sekiz Romanın bu gruplarca öldürüldüğünü hatırlatmıştır. Çingene karşıtlığı bütün Avrupa’da yaygınlığını sürdürmektedir. Özellikle ekonomik sorunların yaşandığı dönemlerde hırsını günah keçilerinden çıkartma eğiliminin arttığı görülmektedir ki Romanlar da bu konuda kolay bir hedef gibi görülmektedir.⁷⁸

Giderek daha fazla Avrupa ülkesinde aşırı sağcı gruplar, açıkça Romanları ve Gezinleri hedef göstermekte, bazı durumlarda ise toplum kesimlerini bu insanlara karşı ateşlemektedir. Bu tür aşırı gruplar internette giderek daha faal olmaktadır ki internet ortak görüşe sahip aşırı sağcı gruplar arasında güçlü sınır-ötesi işbirliğine

⁷⁷ Avrupa Roman Hakları Merkezi’nden Sinan Gökçen ile yapılan mülakat (21.07.2014).

⁷⁸ Hammarberg, s. 4.

olanak tanıyan bir ortamdır. Bu gruplar, nefret müziği konserleri düzenlemek de dahil olmak üzere çeşitli tekniklerle gençleri yanlarına çekme konusunda faal olarak çalışmaktadır. Vigilante (kanuni yetkisi olmadan zorla düzen sağlamaya çalışan) ve paramiliter gruplar genellikle üniforma giyerek, silah taşıyarak, sözel ve fiziksel tehditler kullanarak ve kitlesel protestolar gerçekleştirerek Romanların etrafında ördükleri ağı giderek sıkılaştırmaktadırlar. Bu aşırı grupların üyelerinin Romanları hedefleyen birçok nefret suçunun kökeninde yer aldıkları anlaşılmıştır. Roman karşıtı klişeler de Avrupa medyasında yaygın bir şekilde kullanılmakta ve sürekli canlı tutulmaktadır. Çok sayıda gazete ve televizyon Romanlar ve Gezginler hakkında sadece toplumsal sorunlar ve suç bağlamındaki haberlere yer vermektedir.⁷⁹

Avrupa Konseyi Raporuna göre, raporu yazan Komiser'e Avrupa'nın her yerinden gelen haberler polisin, Romanlara ve Gezginlere yönelik ayrımcılık uyguladığını ve kötü muamele yaptığını göstermektedir. Romanlar, hem gözaltı mekanlarında hem de kamusal alanlarda – örneğin Roman yerleşimlerine yapılan polis baskınları sırasında – polis şiddetine maruz kalmaktadır.

Bir diğer konu da Roman kadınların zorla ve zorunlu olarak kısırlaştırılmalıdır. 1970'li yılların başından itibaren geç dönem komünizmde hortlayan ögenik (soy geliştirme bilimi) görüşlerin etkisiyle, o zamanki adıyla Çekoslovakya'daki doktorlar, birçok vakada Roman kadınları zorla kısırlaştırmıştır; bunu sosyal hizmet uzmanlarının yardımı da dahil olmak üzere, karar mercilerinin ve ulusal yapıların desteğini alarak yapmışlardır. Komünizmin çöküşünün ardından kurulan yeni hükümet bu uygulamaları durdurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte bazı sağlık mensupları bu uygulamayı hem Çek Cumhuriyeti'nde hem de Slovakya'da, kendilerine gebelikle ilgili olarak ya da başka jinekolojik işlemler için gelen Roman kadınları, rızaları ve bilgileri olmadan kısırlaştırarak geçiş döneminde uzun bir süre sürdürmüşlerdir. Macaristan'da da bu tür vakalar bildirilmiştir.

Kasım 2009'da, müteveffa Çek Ombudsmanı Otakar Motejl, 1980'lerin başından beri eski Çekoslovakya topraklarında 90.000 kadar kadının kısırlaştırılmış olabileceğini belirtmiştir. Motejl'in 2005 yılında konuyla ilgili hazırladığı rapor, Çekoslovakya ve onun halef devletlerinde uygulanan zorunlu kısırlaştırmanın

⁷⁹ Hammarberg, s. 5.

meşruiyeti hakkında yapılan en önemli çalışmalardan biridir.⁸⁰

2.5 Avrupa’da Romanların Dahil Edilmesine Yönelik “Roman On Yılı” Süreci

2005-2015 yılları arasında Romanların dahil edilmesine dair planlanan on yıllık süre “Roma Decade” olarak adlandırılmakta ve Türkçeye “Roman on yılı” olarak çevrilmektedir. Avrupalı 12 devlet tarafından kabul edilmiş politik bir doküman olan belge, Romanların maruz kaldığı ayrımcılığı ve Romanlarla toplumun geri kalanı arasındaki kabul edilemez uçurumu azaltmak amacıyla hazırlanmıştır. Belge eğitim, sağlık, barınma ve istihdam gibi dört öncelikli konu üzerine yoğunlaşmakla birlikte devletlere ayrımcılık, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet gibi konuları da dikkate alması gerektiğini hatırlatmaktadır. “Roman on yılı”, ulusal devletleri, devletlerarası kurumları, sivil toplum kuruluşlarını ve Roman sivil toplumunu bir araya getiren uluslar arası bir inisiyatif olarak kurulmuştur.

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Slovakya ve İspanya inisiyatifin içinde yer alan ülkelerdir. Amerika Birleşik Devletleri de gözlemci ülke konumundadır. “Roman on yılı”nın öncelikli elementleri, ulusal hareket planları, politika işbirliği, deneyimlerin paylaşılması, sürecin revizyonu ve görsel olarak sunulması, Romanların katılımı, veri toplanması ve uzman desteğidir. Fakat “Roman on yılı”nda nerdeyse on yıl tamamlanmak üzereyken, katılımcı ülkelerdeki Romanların durumunda belirgin değişiklikler yaşanmamıştır. Tam da aksine bazı ülkelerdeki Romanlarla Roman olmayanlar arasındaki uçurum daha da büyümekte ve Roman karşıtı hareketlerin artışı gözlemlenmektedir.

Eskiye oranla politika yapıcılarının konuya dikkatini çekmesi bakımından bir ilerleme olsa da, bunun yeterli olmadığı aşıkardır ve 2015 sonrası yeni bir planlama ile devam edilmesi gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bunun için Roman on yılının 2015’den sonraki geleceği için 24-25 Eylül 2012’de Zagreb’de yapılan 23. toplantıda bir uluslararası yönlendirme komitesi kurulmuştur. Komitenin kurulmasının ardından yeni dönemle ilgili olarak ne kadar süreli olacağı, kapsamı ve alanı gibi konular konuşulmaya başlanmıştır. Ayrıca küçük tartışma gruplarından çıkan sonuçlar göstermektedir ki, katılımcı ülkeler devam etmekte istekliler ve on

⁸⁰ Hammarberg, s. 7.

yıllık bir sürecin hedefledikleri noktalara ulaşmak için yeterli bir süre olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Bu yüzden çabalar devam etmeli ve 2015'in ardından yeni bir dönem daha açılmalıdır düşüncesi ağır basmaktadır. “Roman on yılı”nın kapsadığı coğrafi alanla AB ülkelerini kapsadığı alanın çakıştığı fakat AB üyesi ve aynı zamanda Roman on yılının içinde olan ülkelerin katılıma devam etmeye açık oldukları gözlenmiştir. Asıl tartışılması gerekenin “Roman on yılı”nın, AB’nin Romanlar için hazırladığı genel çerçeveye nasıl katkı koyacağıdır. AB üyesi olmayan ülkelerin “Roman on yılı”nın içinde yer alması inisiyatifin önemli özelliklerinden biri olarak görülmekte olup; Roman nüfusu yoğun başka ülkeleri de dahil ederek oluşumun olası bir genişlemeye girip girmeyeceği de tartışılmıştır.

Türkiye’deki Roman nüfusu, Avrupa topraklarındaki Roman nüfusu ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Buna rağmen Türkiye, “Roman On Yılı” na üye olması ile ilgili ısrarları ve eleştirileri dikkate almamış ve bu on yıllık sürece dahil olmayı kabul etmemiştir.⁸¹

2.6 Avrupa Birliği Bünyesinde Romanlarla İlgili Atılan Adımlar

“Avrupa Parlamentosu her zaman Roman/Çingene toplumunun zor durumuna karşı hassas olmuştur ve sürekli bunu iyileştirmeye çalışmıştır” diyor Sorbonne Çingene Araştırmaları Merkezi kurucusu Jean Pierre Liegeois. 1975 yılından buyana birçok üye, Avrupa Komisyonuna Roman, Çingene ve Gezinlerle ilgili farklı konularda sorunlar sunmuştur ve seneler içerisinde Avrupa Birliği Parlamentosu azınlık dillerini ve kültürlerini destekleyecek tedbirlerin gelişimini destekleyecek birkaç önergeyi kabul etmiştir. Fakat Avrupa Birliği anca 1984 yılında bu konuları destekleyici bir tutum içerisine girmeye başlamıştır. (Birliğin o zamanki adı “Avrupa Topluluğu” dur) 16 Mart 1984 tarihinde Parlamento belirli bir ikameti olmayan çocukların eğitimi hakkında bir önergeyi kabul etmiştir ve Avrupa Komisyonunu ve üye devletleri bu çocuklar için uygun okul eğitimini sağlayacak tedbirler geliştirmek için işbirliğine çağırmıştır. İki ay sonra başka bir önerge daha kabul edilmiştir ve Komisyona Romanların durumunu iyileştirecek ve onların kültürel değerlerine zarar vermeyecek Topluluk sermayeli (Avrupa Topluluğu - şimdiki adıyla Avrupa Birliği)

⁸¹Decade of Roma Inclusion 2005-2016, Decade in Brief, <http://www.romadecade.org/> (17.07.2014).

programlar geliştirilmesi talimatını verilmiştir.⁸²

Parlamento tarafından ortaya çıkarılan bu problemler sorası Avrupa Komisyonu, konu üzerine çalışması gerektiğini fark etmiştir ve okul eğitimi ile ilgili durumun ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu ilk Avrupa düzeyindeki çalışmayı yürütmek üzere Rene Descartes Üniversitesi Çingene Araştırma Merkezi görevlendirilmiştir. Çalışma sonrası ortaya çıkan rapor beş dilde ve “Çingene ve Gezgin Çocuklar için Okul Eğitimi” adıyla Avrupa Topluluğu’nun resmi yayınlar ofisi tarafından 1986 yılında yayınlanmıştır. Bir sonraki yıl, 1987’de raporu tartışmak için üye ülkelerin eğitim bakanları ve Roman örgütleri temsilcileri ile müzakereler yapılmıştır çünkü rapordan ortaya çıkan sonuç iç karartıcıdır. Bu müzakerelerin amacı, üye ülkelere ve AB kuruluşlarına yararlı olabilecek tavsiyeleri derlemek ve aynı zamanda Roman topluluklarının kültürlerine ve yaşam tarzlarına saygılı bir eğitim politikasının genel yönergelerini düzenlemektir. Rene Descartes Üniversitesi ve Avrupa Komisyonu’nun girişimiyle yapılan bu müzakereler, Avrupa düzeyinde Roman temsilcilerini de içeren ve bir görev programı hazırlayan, öncelikleri belirleyen ilk iş takibi örneğidir. Bu çalışma sonrası “Düşünme ve Hareket Oryantasyon Belgesi” yayınlanmıştır ve 1988 yılından itibaren sonraki tartışma ve müzakerelerin temelini oluşturması için yaygın bir şekilde dağıtılmıştır. Bu sorunda ortaya çıkan araştırma ve ilgi daha sonraları geniş çapta tartışmaların yapılmasını, bilgi alışverişini, yeni raporların yazılmasını, fikir ve deneyimlerin paylaşımını sağlamıştır. Birlik, duruma acil olarak müdahale etmesi gerektiğine karar vermiştir ve Komisyon ortak eylem talebinde bulunarak dosyayı Avrupa Birliği Konseyi’ne iletmıştır. 22 Mayıs 1989’da Konsey ve Eğitim Bakanları “Çingene ve Gezginler için Okul Eğitimi Konsey Önergesi (no 89/C 153/02 (No C 153/3)’ni kabul etmiştir.⁸³ Önergenin kabulünden sonra 1989 yılı Temmuz ayında o zamanki üye sayısı on olan Birliğin, üye ülkelerden gelen 65 temsilci ile “Çingene ve Gezgin Çocuklar için Okul Eğitimi: Eylem- Araştırma ve Koordinasyon” isimli bir toplantı düzenlenmiştir. Gerekli tedbirlerin alınması için bütçe tahsisi olmasına dair öneri 1990 yılında Parlamento’nun öncelikli teklifleri arasına alınmıştır ve 1991 yılında

⁸² Liegeois, s.189.

⁸³ Liegeois, s.190.

kabul edilmiştir. Karar bir sonraki yıl yenilenmiştir ve 1993 yılında bütçe artırılmıştır. Bu bütçeler ve bazı Birlik fonları Romanlarla ilgili özellikle eğitim alanında bazı projelerin yürütülmesine olanak sağlamıştır.⁸⁴

1990'lı yıllarda Romanlar/Çingeneler ile ilgili sorunlara geniş çapta ilgi duyulmuş, kabul edilen metin sayısı ve alınan tedbirler artmıştır. 1991 yılı Mayıs ayında Komisyon Başkanının isteği üzerine organize edilen toplantı, Roman ve Çingene örgütlerinden gelen mektuplar ve talepler üzerine doğmuştur. Bu toplantı, birçok Roman ve Çingene temsilcisini bir araya getirmiş ve Komisyon'un Roman STK'larının öneri ve görüşlerini tanınmasına olanak sağlamıştır. Toplantı tutanaklarının dağıtılmasından sonra Komisyon Roman, Çingene ve Gezginlere yönelik tedbirlerin nasıl iyileştirileceği sorusuna yönelmiştir. Parlamento, düzenli bir şekilde Komisyon'u faaliyetleri hakkında sorgulamaya devam etmiş, bu konuyla ilgilenmeyi sürdürmüştür. Ayrıca, sabit ikameti olmayan ailelerin çocuklarının eğitimi hakkında bir önerge 16 Mart 1984 tarihinde; Topluluk içinde Çingenelerin durumu hakkında bir başka önerge 24 Mayıs 1984'te; sabit ikameti olmayan ailelerin çocuklarının eğitimi ve onların okumamış olma durumu hakkında bir önerge daha 17 Nisan 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Çingenelerin Topluluk içindeki durumu hakkında 24 Nisan 1994 tarihli önerge ve Romanlara karşı ayrımcılık hakkında 13 Temmuz 1995 tarihli önerge de kabul edilen diğer önergeler arasındadır. Avrupa Birliği, Romanların AB içindeki durumu hakkında bir başka önergeyi onların karşılaştığı ayrımcılığı vurgulayarak 28 Nisan 2005 tarihinde kabul etmiştir. Önergede Parlamento, Komisyon'dan, Konsey'den, üye devletlerden ve aday ülkelerden Romanları Avrupa azınlığı olarak tanımalarını talep etmiş ve her tür ayrımcılığın sona erdirilmesi ve Romanların siyasi hayatta ve onları ilgilendiren konularda var olmalarını kolaylaştırmak gerektiğini söylemiştir.⁸⁵

Avrupa Parlamentosu aynı zamanda belirli konularda konferanslar ve yuvarlak masa toplantıları düzenlemiştir. Bu toplantılara örnek olabilecek en önemli etkinlik, 12 Temmuz 1996 tarihinde, Avrupa Parlamentosu içindeki Yeşiller Grubu'nun düzenlediği yuvarlak masa toplantısıdır çünkü bu toplantı AB kurumları tarafından ileride yapılacak hareketleri desteklemek ve farkındalık yaratmak için

⁸⁴ Liegeois, s.191-192.

⁸⁵ Liegeois, s.194.

tasarlanmış bir belgenin kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır.

“Roman – Gerçek Avrupalı” demecinden şu satırları aktarmak önemlidir:

“Romanlar/Çingenerler Avrupa’daki en eski etnik gruplardandır. Avrupa’nın hemen hemen tüm bölgelerinde yüzyıllardır yaşamışlardır. Milli sınırları aşmaları açısından tekdirler. (...)Avrupa Kuruluşlarının Roman ve Çingenerlerinin durumlarını kararlı bir tutum içinde iyileştirmeye katkıda bulunma imkanları vardır. (...) Avrupa Birliği sorunu ele almıştır ve Avrupa Parlamentosunun önermeleri bu konudaki ilerleme için temel oluşturmaktadır. Ne yazık ki Romanlar ve Çingenerler adına yapılacak uygun politik ve kurumsal hareketler henüz somutlaşmamıştır ve var olan projeler görev standardına uygun değildir ve sadece küçük bir azınlığa fayda sağlamaktadır. Avrupa Birliği’nin özel sorumluluğu vardır. İstikrar Paketi ve PHARE’in (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies: Polonya ve Macaristan: ekonomilerini yapılandırmak için yardım) kanallarını kullanarak acil araştırma yapmaya ihtiyaç vardır ve aynı zamanda Romanlara ve Çingenerlere yardım için çok yıllık programlar yapmak gerekmektedir. Birleşik Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) programlarının önceliği olmalıdır. Avrupa Komisyonu ve Birliğe üye ülkeler Roman/Çingene topluluğuna ve onların ihtiyaçlarına politikaları bağlamında özel ilgi göstermelidir. Birlik Avrupa vatandaşlığı kavramını uygulama sahasına koyarak yasal statülerini kalıcı bir şekilde istifadeli hale getirebilir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan Birlik anlaşmaları ve üyelik müzakereleri ve aynı zamanda bu ülkelerle yapılan işbirliği anlaşmaları Roman ve Çingenerlerin durumunu iyileştirmek için kullanılmalıdır ve onların özel ihtiyaçları tüm Avrupa programlarına entegre edilmelidir.”⁸⁶

Bu demecin verildiği esnada Birliğin 15 üyesi bulunmaktadır. Asıl 4. ve 5. genişleme dalgalarının ardından özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Birliğe dahil edilmesi ile birlikte Birliğin içindeki Roman nüfusu da artış göstermiştir.

Üye ülkelerde ırkçı ve ayrımcı söylemler, hareketler yıllardır devam ederken Avrupa Birliği de konu üzerine olan ilgisini artırmak zorunda kalmıştır. 2003 yılında Birlik, Açık Toplum Vakfı ve Dünya Bankası ile birlikte, Doğu Avrupa Ülkelerinin

⁸⁶ Liegeois, s.194.

“Roman On Yılı” sürecinin lansmanını yaptıkları ve Romanların entegrasyonu için bağlılık sözü verdikleri “Genişleyen Avrupa’da Romanlar: Gelecek için Zorluklar” isimli konferansa sponsor olmuştur.⁸⁷ Avrupa Komisyonu 2004 senesinde “Genişleyen Avrupa’da Romanların Durumu” adıyla bir rapor yayınlamıştır.⁸⁸ 2007 yılında “Romanlar üzerine Avrupa Stratejisi” Avrupa Parlamentosu Kararı (B6-055/2007) alınmıştır.

Birlik tarafından düzenlenen ilk Avrupa Roman Zirvesi 16 Eylül 2008’de Brüksel’de Komisyon Başkanı José Manuel Barroso önderliğinde toplanmıştır. Zirvenin amacı, Avrupa içerisindeki Romanların durumunu daha iyi anlayabilmek, Romanların problemlerinin üstesinden nasıl gelinebileceğine dair sorumluluğun teşvik edilmesidir. Zirve aynı zamanda Romanların yaşadığı zor duruma dikkat çekmeyi ve dahil etmeyi kolaylaştıran politikaların tanımlanmasına da yardımcı olamayı amaçlamıştır. Görüşmelerin çıktıkları Birlik seviyesinde yürütülen müzakereler ve Birliğin ileriki zamanda atacağı adımlar açısından oldukça önemlidir. Aynı sene içerisinde 2 Temmuz 2008’de, Komisyon Romanların dahil edilmesi için topluluk araçları ve politikalara dair bir Avrupa Komisyonu Çalışma Grubu dökümanı yayınlamıştır. Ardından 11 Mart 2009’da Romanların sosyal durumu ve AB işgücü piyasasına geliştirilmiş erişimleri üzerine bir Avrupa Parlamentosu Kararı çıkarılmıştır. 28 Mayıs 2009’da Romanların dahil edilmesine dair Konsey Kararı daha alınmıştır ve 28 Eylül 2009 tarihinde, Romanların Dahil Edilmesi Platformu’nun 2. toplantısı Brüksel’de yapılmıştır.

Avrupa Komisyonu, 7 Nisan 2010’da Romanların Sosyal ve Ekonomik Entegrasyonlarına dair bir Komünikasyon yayınlamıştır. Komisyon, aynı gün Avrupa’da Romanlar: AB’nin Romanların dahil edilmesine dair politikalar ve uygulama araçları, 2008-2010 arası süreç raporu” isimli bir belge daha yayınlamıştır. 2. AB Roman Zirvesi, 8-9 Nisan 2010 tarihleri arasında Córdoba’da yapılmıştır. 27 Mayıs 2010’da Romanların dahil edilmesinin geliştirilmesine dair bir Konsey Belgesi yayınlanmıştır. 3. AB Romanları Entegrasyonu Platformu toplantısı 17

⁸⁷ Iskra Uzunova, “Roma Entegration In Europe, Why Minority Rights Are Failing”, **Arizona Journal of International & Comparative Law**, Vol. 27, No. 1, 2010.

⁸⁸European Union Agency for Fundamental Rights, **The Situation of Roma EU Citizens Moving to and Settling in Other EU Member States**, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı Yayını, 2009, s.14, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/629-ROMA-Movement-Comparative-report_en.pdf, (27,08,2015).

Temmuz 2010’da Brüksel’de yapılmıştır. Aynı toplantının 4.sü de aynı yıl içerisinde 13 Aralık tarihinde Brüksel’de organize edilmiştir. 9 Mart 2011 yılında Romanların Dahil Edilmesine dair AB Stratejisi, Avrupa Parlamentosu kararı çıkarılmıştır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde incelenecek olan “2020’ye Giden Yolda Romanların Entegrasyonu için Ulusal Stratejiler AB Çerçevesi” 5 Haziran 2011’de AB Komisyonu tarafından yayınlanmıştır. Çerçevenin açıklanmasından sonraki süreç bir sonraki bölümde incelenmiştir.

Ayrıca Romanların dahil edilmesine dair bir platform kurulmuştur. İngilizce adı “The European Platform for Roma inclusion” olan platform, ulusal devletleri, AB’yi, uluslararası organizasyonları ve Roman sivil toplum temsilcilerini bir araya getiren bir oluşumdur. Platform, Romanların dahil edilmesine dair başarılı olmuş örneklerin, politikaların ve uygulamaların ayrıca deneyimlerin paylaşılması, paydaşlar arasında işbirliğinin teşvik edilmesini amaçlar. Bu platformun kurulması fikri 2008 yılında Brüksel’de yapılan ilk Avrupa Roman Zirvesi’nde ortaya çıkmıştır. Bu zirvenin ardından AB ülkeleri, Avrupa Komisyonu’ndan üye ülkelerin Romanların entegrasyonu konusunda yapılmış iyi uygulamaların ve deneyimlerin paylaşımı, analitik desteğin sağlanması ve Romanlar konusunda endişeli tüm partiler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi adına Roman kurum ve kuruluşlarının da katılımı ile bir platformun kurulmasını istemişlerdir.⁸⁹ Bugüne kadar platform 9 toplantı gerçekleştirmiştir.

⁸⁹ Roma Platform, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm (7.07.2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ULUSAL ROMAN ENTEGRASYON STRATEJİLERİ

ÇERÇEVESİ BAĞLAMINDA ROMANLAR

Romanların dışlanması konusu uzun yıllar AB'nin politika ajandasında pek de önemli bir yer tutmamıştır fakat bu durum özellikle AB'nin yaşadığı 2 genişleme dalgası sonrası değişmek durumunda kalmıştır. 2004 ve 2007'deki genişlemelerden sonra yaklaşık 4.5 milyon Roman daha AB vatandaşı olmuştur.⁹⁰ 2008 yılında İtalya'da yaşanan olaylar; halkın isyanı, Roman kamplarının kundaklanması, toplu tahliyeler ve aynı zamanda politikacıların halkı tahrik eden söylemleri, geç bile kalınmış olan Roman konusunu gündeme getirmiştir. 2010 yılında Fransa'da yaşananlar ise durumun aciliyetini ve önemini daha bir ortaya koymuştur. Roman kamplarının yerle bir edilmesi, özellikle Romanya'dan gelen Romanların toplu tahliyeleri ve geri gönderilmesi konusu Avrupa'da olay yaratmıştır. Fransa'daki bu olaylar Avrupa Komisyonu ve Fransa hükümeti arasında eşit görülmemiş bir tartışmaya sebep olmuştur. Romanların ülkeden sınırdışı edilmelerinin ardından Avrupa Komisyonu'nun yargı komiserlerinden Viviane Reding, Fransız hükümetini Brüksel ile ilişkilerinde ikiyüzlülükle suçlamış ve anlaşmayı bozmakla tehdit etmiştir. Bu ikili meydan okumalar, 2010 yılında Roman sorununu AB'nin politika ilgi alanına sokmuştur ve Birlik 2011 yılında Romanlarla ilgili bir Çerçeve yayınlamıştır;

Avrupa Komisyonu, Romanlara yönelik ulusal politikalara rehberlik etmek ve AB seviyesindeki fonların Roman grupların toplumla bütünleşmesi için kullanımını sağlamak üzere hazırladığı “2020’ye giden yolda Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesi”ni 5 Nisan 2011 tarihinde kabul etmiş ve AB üyesi ülkelerden 2011 yılının sonuna kadar ölçülebilir ve somut sonuçları olan, Romanların eğitim, istihdam, barınma ve sağlık alanlarında entegrasyonunu amaçlayan Ulusal Roman Stratejilerini hazırlamalarını istemiştir.⁹¹

⁹⁰Bernard Rorke, “What next for the EU Framework for Roma Integration?”, **Beyond First Steps**, Open Society Foundation, Budapest, 2013, (EU Framework), s.5.

⁹¹Avrupa Komisyonu, “An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020”, COM (2011)173, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 05.04. 2011.

Birlik Romanların ekonomik ve sosyal entegrasyonunu geliştirmek adına daha önce “Roman On Yılı” nda da çalışılmış olan bu dört başlığı seçmiştir ve ye ülkelerden şu taleplerde bulunmuştur:

Eğitim: Tüm Roman çocuklarının en azından ilkokulu tamamlamaları, okullardaki ayrımcılığın azaltılması ve eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması hedeflenmelidir. Açık Toplum Vakfı’nın (Open Society Foundation) Bulgaristan, Macaristan, Letonya, Litvanya ve Slovakya’da yaptığı bir araştırma sonucuna göre Roman ocukların sadece %42’si ilkokulu tamamlamaktadır. Bu oran tüm Birlik topraklarındaki nüfusun % 97.5’luk oranına göre oldukça düşüktür.

İstihdam: Romanlar ve Roman olmayanlar arasındaki istihdam uçurumunu kapamak amaçlanmıştır. Çok az sayıda Romanın ilkokulu tamamlamış olması, işgücü piyasasının taleplerini karşılayacak özelliklerde olmaması durumunu doğurmaktadır. Roman gençler de kalifiye bulunmadıklarından iş bulmada sıkıntı yaşamaktadırlar. Avrupa 2020 stratejisi Birlik içindeki 20-64 yaş arası istihdam oranını şu an ki % 68.8’lik orandan % 75’e yükseltmeyi hedeflemiştir. Romanlar için istihdam edilme oranı oldukça düşüktür; Dünya Bankası’nın Bulgaristan, ek Cumhuriyeti, Romanya ve Sırbistan’da yaptığı bir araştırmaya göre aradaki fark % 26 olarak ifade edilmektedir.

Sağlık: Hedef Birlik içindeki diğer vatandaşlarla ile Romanlar arasındaki uçurumu azaltmak ve özellikle kadınlar ve çocuklar için sağlık hizmetlerine erişimi geliştirmektir. Romanlar, AB vatandaşlarının ortalama yaşam süresiyle karşılaştırıldığında ortalama 10 yıl daha az bir yaşam süresine sahipler ve 2010 rakamlarına göre ocuk ölümleri oranı AB ortalamasının çok üstündedir. Birleşmiş Milletler Gelişim Programının (UNDP), Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Macaristan ve ek Cumhuriyeti’nde yaptığı bir araştırma göre Roman bebek ölümleri genel nüfusa oranla 2-6 kat daha fazladır. ıktılar bunun sebebinin kötü yaşam koşulları ve kaliteli sağlık hizmetine erişiminde yaşanan sıkıntılar olduğunu söylemektedir. Ayrıca Roman topluluklarının sağlık konularında daha az bilgilendirildiği ve sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılık yaşadığını gösteren bulgular da bulunmaktadır.

Barınma: Bu başlık altında barınma olanaklarına ve elektrik, su gibi kamu hizmetlerine erişimde var olan uçurumun kapanmasıyla ilgili bir hedef konmuş

bulunmaktadır. Birlik içerisinde ev sahiplerinin su temini hizmetlerine erişimi % 72 ile 100 arasında bir orana sahipken bu oran Romanlar arasında çok daha düşüktür. AB Temel Haklar Ajansı, barınma konusunda hem özel hem de kamu hizmetlerine erişim problemlerinin yaygın olduğunu belirtmektedir.

Komisyon, Çerçeveyi yayınladıktan sonra üye ve aday üye ülkelerden kendi stratejilerini hazırlamalarını istemiştir. Tüm üye ülkeler 2011 yılının sonunda ya da 2012'nin başlarında stratejilerini Komisyon'a göndermiştir.

Ancak Türkiye aday ülke olmasına rağmen Komisyonun talep ettiği bu ulusal stratejiyi hala hazırlamamıştır. Özellikle Roman açılımından sonra ülkede Romanlar açısından daha olumlu adımların atılacağı beklentilerine karşılık Türkiye bu konuda da sınıfta kalmıştır. Ayrıca diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanabileceği “Roman On Yılı” Projesine de tüm ısrarlara rağmen katılım göstermemiştir.⁹²

3.1 Avrupa Komisyon'unun Değerlendirme Raporları

Komisyon Çerçeve'nin yayınlanmasından sonra yıllık olarak bir raporlama sistemi geliştirmiştir ve her yıl üye ülkelerin Romanların entegrasyonu ile ilgili geçirdiği süreci, hedeflere ne derece ulaşıp ulaşılmadığını Parlamento'ya ve Konsey'e raporlamaya başlamıştır.

Raporlar, üye ülkelerin kendi bulguları ve izleme sistemlerinden gelen bilgiler, Romanların dahil edilmesi ile ilgili çalışan STK'lardan, uzmanlardan ve uluslararası organizasyonlardan gelen bilgiler, Komisyon ve Ulusal Kontak Noktaları arasındaki diyalog sonucu elde edilen bilgiler, ikili ziyaretler sırasında edinilen bilgiler, Yapısal Fonlar ve Yatırım Fonlarının etkin kullanılması ile ilgili yapılan anketlerden gelen veriler, Avrupa 2020 Stratejisi Çerçevesinde var olan ulusal reform programlarından, Temel Haklar Ajansı ve partnerleri tarafından yapılan anketlerden yararlanılarak hazırlanmaktadır.

Bu bölümde Avrupa Komisyonu'nun 2015 yılına kadar yayınlamış olduğu raporlar incelenecektir.

⁹²Nilay Vardar, “Avrupa’da En İyi Siyaset Malzemesi Roman Karşıtlığı”, **BİA Haber Merkezi**, 14.12.2013, <http://bianet.org/biamag/insan-haklari/152066-avrupa-da-en-iyi-siyaset-malzemesi-roman-karsitligi>, (10.07.2014).

3.1.1 Avrupa Komisyon'unun 2012 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Raporu

Komisyon 23 Mayıs 2012 tarihinde “AB Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri Çerçevesinin Uygulanmasında İlk Adım” isimli bir Komünikasyon yayınlamış ve Romanların dahil edilmesine dair hazırlanan ulusal stratejilerin, Roman nüfusun yaşamlarında gerçek bir değişiklik yaratmak için ilk adım sayılacağını söylemiştir. Komünikasyon, 27 ulusal stratejinin bir analizini de içermekte ve 2020 stratejisinde hedeflenen amaçlara ulaşmak ve somut değişimler yaratabilmek için yetersiz kaldığı görüşünü içermektedir. Komisyon, üye ülkelerden ilk adımdan daha da ileriye gidebilmeleri için üye ülkelerden ulusal stratejilerinin somut önlemler tasarlaması, finansal kaynakları orantılı bir şekilde dağıtabilmesi, ölçülebilir çıktılar için net hedefler koyması ve ayrımcılıkla savaşma konusunda inandırıcı olması gerektiğiyle ilgili isteklerde bulunmuştur.

Ayrıca Komisyon, ilk sorumluluğun üye ülkelerde olduğu konusunda ısrarcı davranırken kendini sürece destek verebilecek ve üye ülkeler arasında koordinasyonu sağlayacak bir aracı olacağını söylemiştir.⁹³ AB'nin “Avrupa 2020 Stratejisi” sürdürülebilir, akılcı ve dahil edici bir büyümeyi hedeflemektir ve bu planlarda Avrupa'nın en büyük azınlık grubu için ekonomik ve sosyal dışlanmaya yer olmadığı söylenmektedir. Romanlarla aktif diyalogun hem ulusal seviyede hem de AB boyutunda olması gereklidir.

Komisyonun değerlendirmesine göre, öncelikle her üye ülke Romanların ayrımcılığa maruz kalmadığına ve diğer vatandaşlarla eşit muamale gördüğüne ve AB Temel Haklar Şartı'nda belirtildiği üzere tüm temel haklara Romanlar için de eşit erişim sağlandığına emin olmalıdır. Ayrıca bir nesilden diğerine geçmekte olan fakirlik döngüsünü kırmak adına harekete geçilmesi gerekmektedir. Birçok üye ülkede Romanlar okul çağındaki nüfusu ile büyük bir orana sahiptir ve geleceğin işgücü olarak görülebilir. Roman nüfusu Avrupa'nın tümüne bakıldığında genç bir nüfustur; 15 yaşın altındaki nüfus oranlarına baktığımızda %35.7, oysa bu oran AB genelinde 15.7'dir. Romanlar arasında yaş ortalaması 25 iken AB genelinde yaş

⁹³Rorke, (EU Framework), s.6.

ortalaması 40'tır. Çalışma yaşındaki Romanların büyük bir çoğunluğu iyi işler bulabilmek için gerekli eğitime sahip değildir. Roman çocuklarının eğitimine yatırım yapmak ve sonrasında işgücü piyasasına başarılı bir şekilde girmelerine izin vermek çok önemlidir. Üye ülkelerin bazılarında önemli bir Roman nüfusu hali hazırda bu etkiye sahiptir. Değerlendirmeye göre Bulgaristan'da işgücü piyasasına yeni giriş yapanların %23 ü Roman vatandaşdır, Romanya'da ise bu oran % 21'dir. Doküman, Romanların entegrasyonu sadece sosyal fayda değil aynı zamanda ekonomik faydalar da getireceğinin altını çizerek şunları eklemektedir; Dünya Bankası'nın son zamanlarda yaptığı bir araştırma gösteriyor ki Romanların işgücü piyasasına tam entegrasyonu bazı ülkeler için yaklaşık 0.5 trilyon euro'luk bir fayda sağlayacaktır. Romanların işgücü piyasasına daha fazla katılımı, devletin sosyal yardımlar için harcadığı parayı azaltacak, ekonomik üretkenliği ve gelir vergileri miktarını da artıracaktır. Dünya Bankası'nın yine aynı çalışmasına göre, Romanların işgücü piyasasına entegrasyonu ile elde edilecek gelir faydası ülke başına yıllık yaklaşık 175 milyon euro olacaktır. Romanların entegrasyonunun bu önemli ekonomik ve finansal sonuçları toplumdaki Romanlara karşı olan algıyı olumlu anlamda değiştirebilir ve zaten bir parçası oldukları toplumla bütünleşmelerini kolaylaştırabilir.⁹⁴

Romanların ekonomik entegrasyonu sosyal uyumun yaratılmasına olumlu etkiler sağlayacaktır. Ayrıca raporda azınlıkların hakları da dahil temel haklara saygı bağlamında, bir kişinin ırk, renk, etnik ya da sosyal kökeninden dolayı ayrımcılığa uğramasının önüne geçilmesine de yardımcı olacaktır yorumlamaları getirilmiştir.

3.1.2 Avrupa Komisyon'unun 2013 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Raporu

Bir sonraki yıl, 26 Haziran 2013 tarihinde Avrupa Komisyonu "Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerinin Uygulanmasında İleri Adımlar" isimli bir süreç raporu daha yayınlamış ve geçirilen sürecin yetersiz olduğuna ve Romanların entegrasyonu için daha fazla çabaya gerek olduğu sonucuna varmıştır. Komiserler Viviane Reding ve Laszlo Andor, üye ülkelere Romanların dahil edilmesine

⁹⁴ Avrupa Komisyonu, "National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework", SWD 2012,133 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 21.05.2012.

katılımlarını sağlamlaştırmaları için bir çağrı daha göndermişlerdir. Ulusal süreçleri değerlendiren bu rapor, üye devletlere, ulusal stratejilerin tabanda bir değişiklik yaratabilmesi için düzenli bir şekilde uygulanması gerektiğine dair güçlü bir mesaj göndermektedir. Reding “Gerçeği söylemenin zamanı geldi, eğer üye ülkeler Romanların dahil edilmesi konusunda ciddi iseler, yazılanlar kağıt üzerinde kalmamalı, daha fazlasına ihtiyaç var” demiştir. Raporda yüzyıllar süren dışlanma ve ayrımcılığın tabii ki bir gecede düzeltilemeyeceği fakat Avrupa koordinasyonun umut verici ilk etkilerini göstermeye başladığı söylenmektedir.

Komisyon bu raporda, 2012 ve 2013 yıllarında Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerinin daha etkili bir şekilde uygulanabilmesi için üye devletler ile ikili toplantılar gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Bu ikili toplantılar Komisyon’dan uzmanları ve üye devletlerden ulusal yetkilileri bir araya getiren ve stratejilerin değerlendirildiği ve stratejileri daha verimli ve etkili nasıl uygulayabiliriz diye tartışıldığı toplantılardır. Ayrıca üye devletler arasında işbirliğini ve deneyim paylaşımını kolaylaştırmak için ulusal kontak noktalarının üye olduğu bir ağ kurulmuştur. Ve son olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, üye devletlere karşılaştırılabilir ve güvenilir sonuçlar elde etmeleri için efektif bir izleme mekanizması kurabilmelerine yardımcı olmak amacıyla bir çalışma grubu kurmuştur.

Komisyon, bu raporda 2012 yılındaki uygulama aşamasını, üye devletlerden gelen bilgiler, Komisyonun uzmanlarından ve sivil toplumdan gelen katkılar ve aynı zamanda Temel Haklar Ajansı bulguları ışığında değerlendirmiştir.

Raporda genel olarak şu başlıklar işlenmiştir:

Bölgesel ve yerel otoritelerin dahil edilmesi ve sivil toplumla yakın çalışma:

Çerçeve stratejilerin tasarlanması, uygulanması ve izlenmesi aşamalarında ulusal, bölgesel ve yerel otoriteler ile ayrıca Roman sivil toplumu ile devamlı bir diyalogun çok önemli olduğunun altını çizmektedir. Birçok üye ülkenin bu bağlamda önlemler aldığını fakat uygulama ve izleme aşamalarında paydaşlardan etkili bir katılım alamadığını söylenmiştir.

Yerel ve bölgesel otoritelerle çalışma; Üye devletlerin bu konuda daha fazla çaba sarfetmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Roman Sivil Toplumu ile çalışma; Komisyon, 2012 değerlendirme raporunda da sadece stratejilerin geliştirilmesi aşamasında değil daha sonraki süreçte de sivil

toplumla birlikte çalışılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Uygulamaların 2. yılında hala Roman sivil toplumunun katılımının yetersiz olduğu söylenmiştir. Bazı üye ülkeler sivil toplumu sürece katmaya çalışmışsa da birçok üye devlet bu konuda yeterli bir katılım sağlayamamıştır. Raporda, özellikle yerelde çalışan Roman derneklerinin katılımının önemli olduğu ve düzenli aralıklarla sivil toplum temsilcileri ile bir araya gelinmesi gerektiği önerisi getirilmektedir.

Finansal kaynakların orantılı şekilde dağıtılması:

Çerçeve, üye ülkelerden stratejilerin etkili bir şekilde uygulanması için gerekli olan ve ulusal bütçelerden, uygun olan AB fonlarından, ortak fonlardan, uluslararası fon kaynaklarından edinilecek olan fonların orantılı ve uygun bir şekilde dağıtılmasını istemiştir fakat 2012 yılı içerisinde bu alanda zayıf kalındığı gözlemlenmiştir. Stratejilerin hedeflediği sonuçlara ulaşabilmesi için fonların uygun bir şekilde kullanılmadığını eleştirisi yapılmaktadır. Raporda ayrıca uygulama planları için spesifik ve şeffaf bir bütçeleme yapılmasının ön koşul olduğu belirtilmektedir. Bir önceki rapordan bu rapora geçen süre içerisinde ulusal stratejilerin tam finansmanı hala sağlanabilmiş değildir ve bazı ülkelerde yeterli kaynak bulunamadığı için uygulamalar ertelenmiştir.

İzleme mekanizmaları ve politik düzenlemelerin sağlanması:

Stratejilerin, Romanların entegrasyonu anlamında yarattığı etkileri ve değişimi ölçebilmek ve değerlendirebilmek için etkin bir izleme mekanizmasının yaratılmış ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmiş olması ve gerekli olduğu yerde uygulamalar için politika düzenlemeleri yapılması gereklidir. 2012 raporu bu konuda üye ülkelerin daha fazla çaba sarfetmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ayrımcılıkla savaşta ikna edici olmak:

Üye ülkelerin tüm taahhütlerine ve ayrımcılık karşıtı yasalara rağmen Romanlara karşı ayrımcılığın ve ırkçılığın devam ettiği belirtilmiştir. Birçok üye ülkede özellikle Çek cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya’da Roman çocuklarının okullarda ayrıştırılması probleminin devam ettiği söylenmiştir. Sivil toplum raporları ve akademik raporlar, nüfusun geri kalanını ile karşılaştırıldığında Romanların eğitim, istihdam, barınma ve polis koruması alanlarında birçok ayrımcılık ile karşılaştığını doğrulamaktadır. Romanlara karşı ayrımcılık ve ırkçılık ile savaşmak için sistematik önlemler alınmaz ise, stratejilerin beklenen sonuçları sağlayamayacağı bildirilmiştir.

Üye ülkelerin çoğu Romanların dahil edilmesi için farkındalığı artırma aktiviteleri yapmaktadır. Fakat yerel otoriteler Romanların dahil edilmesinin ne gibi faydalar getireceğini halka anlatmak için daha çok şey yapmalıdır. Ayrıca ayrımcılıkla savaşırken bir yandan Romanlar arasında onları hakları ile ilgili bilgilendirmek, haklarını korumaları için teşvik etmek, güçlendirmek gerekmektedir. Romanlara karşı var olan önyargıların yıkılması için de çalışmalar yürütülmelidir. Raporda ayrıca üye devletlere çocuk işçiliği ile mücadele etmek için daha fazlasının yapılması gerektiği söylenmektedir; dilencilik yasaklanmalı özellikle çocukların dilenmesi, erken yaş evlilikleri ve zorla evlendirmeler için daha ciddi yasalar konmalıdır önerileri getirilmiştir.

Aynı zamanda Roman nüfusun kaydının tutulmaması ve Romanların kimlik belgelerinin olmayışı gibi sorunların eğitime, sosyal hizmetlere, sosyal koruma sistemine, asgari yaşama koşullarına, barınma ve sağlık hizmetlerine eşit erişimin önünde önemli bir engel olduğunun altı çizilmiştir.⁹⁵

3.1.3 Avrupa Komisyon'unun 2014 Yılında Yayınladığı Değerlendirme Raporu

Komisyon, 2020'ye kadar olan süreci değerlendirmek amacıyla yıllık raporlama mekanizması kurmuş ve bunun için Avrupa Parlamentosunu ve Konseyi devreye sokmuştur. Buna paralel olarak üye devletlere yardımcı olmak amacıyla Ulusal Roman Kontak Noktaları sistemi kurulmuştur. 28 üye devletten Ulusal Roman Kontak kişileri, Komisyonun Roman Çalışma Takımı, çeşitli Direktörlüklerden temsilciler, Avrupa Temel Haklar Ajansı, tutarlılığı ve sürekliliği sağlamak için düzenli aralıklarla bir araya gelmektedir. Komisyon, bu raporunda üye devletlerle Ulusal Roman Kontak Noktaları Ağı sayesinde sürekli bir diyalog içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bu ağın aynı zamanda devletler arası koordinasyonu güçlendiren, üye devletlerin deneyimlerini Komisyonla paylaşımlarına ve iyi uygulamaların yaygınlaşmasına imkan sağlayan bir işlevi olduğuna da değinmektedir.

Buna ek olarak Avrupa Roman Platformu ile yapılan toplantılar sonucunda

⁹⁵ Avrupa Komisyonu, "Steps Forward In Implementing National Roma Integration Strategies", COM(2013) 454 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 26.06.2013.

üye devletler, Komisyon, aday ülkeler, uluslararası organizasyonlar ve sivil toplum arasında deneyimlerin paylaşılması ve tartışılması için bir forum kurulmuştur. Ulusal Roman Stratejilerinin yerel ve bölgesel seviyede etkin bir şekilde uygulanmasını desteklemek için Komisyon uluslararası organizasyonlar ile de koalisyon kurmaktadır. Bu koalisyonda Komisyon ve Avrupa Konseyi, yerel Roman entegrasyon stratejilerini tasarlayabilmek, fonlayabilmek ve stratejilerin uygulanabilmesi için yerel otoritelerin kapasitelerini güçlendirmek amaçlı çalışmaktadır. 2014 yılı değerlendirmesine göre 4 başlıkta şu noktalara değinilmiştir:

Eğitim: Rapor üye devletlerin spesifik birçok önlem aldığını ve bunun sonucunda özellikle erken çocuk eğitimi ile ilgili alanda pozitif değişimler gözlemlendiğini fakat daha geniş ölçekte etkiler yaratabilmek için daha yapılması gereken çok fazla iş olduğunu belirtmektedir. Sürecin daha başarılı ilerleyebilmesi için ana akım eğitim sisteminin daha dahil edici ve Roman çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmış olması gerekmektedir.

Ayrıca Roman çocuklarının özel okul ve sınıflarda ayrıştırılması sorununun süreklilik arz ediyor olması büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu durumun basit bir çözümü bulunmamaktadır. Ayrıştırmanın son bulması, yerel durumların da göz önüne alındığı dikkatli bir hazırlık süreci ve uygulama planı, politik bir kararlılık ve zaman gerektirmektedir. Ayrıştırma ile ilgili en çok endişe duyulan ülkelerin Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan olduğu belirtilmiştir ve bu ülkelerin daha güçlü önlemler alması gerektiği söylenmiştir.

Erken çocukluk eğitimi ve bakımı konusunda neredeyse tüm üye ülkelerde bazı yasal önlemlerin alındığı (zorunlu eğitim ve teşvikler) ve bazı ülkelerde pozitif sonuçların raporlandığından bahsedilmektedir. Örneğin Finlandiya’da on yıl içerisinde Roman çocukların okul öncesi eğitime katılımı %2’den %60’a kadar yükselmiştir. Macaristan’da da bu oran % 79’dur. Diğer yandan Slovakya gibi bazı üye ülkelerde önlemlerin uygulanması yetersiz kalmaktadır ve Yunanistan henüz konu ile ilgili herhangi bir önlem bile almamıştır.

Eğitim başlığının altında hedeflenen bir başka konu da erken okul terklerinin önlenmesidir. Raporda bu konu için de ekstra çaba ve ailelerle işbirliği içerisinde çalışılması gerektiğinin altı bir kere daha çizilmiştir. Komisyonun değerlendirmesi

ayrıca sürdürülen çabanın önemli değişiklikler yaratabileceğini söylemekte ve Bulgaristan'da 2010-2013 yılları arasında yürütülen bir eğitim projesinin sonucunda %80 oranında erken okul terklerinin önlediği belirtilmektedir. Raporda Slovakya ve Bulgaristan'da tüm gün okul uygulaması, Macaristan'da dezavantajlı gruplar için okul sonrası aktivitelerin düzenlenmesi, Finlandiya'da arabulucuların kullanılması, Bulgaristan ve Fransa'da dil desteğinin verilmesi, Romanya'da iki dilde eğitim (Romanese ve Romanya dili) gibi örneklerin varlığından da söz edilmektedir. Fakat bu örneklerin sınırlı alanlarda gerçekleştiği daha fazla yaygınlaşması için uzun dönemli finansman gerektiği, öğretmenlerin eğitimine özel önem verilmesi, dahil edici eğitim metodlarının öğretilmesi gibi tavsiyelerde bulunmaktadır.

Yetişkin Romanlar için hayat boyu öğrenme imkanlarının sağlanması, genç Romanların profesyonel meslekler edinebilmeleri için becerilerinin geliştirilmesi gerektiği, erken çocuk eğitiminde bazı gelişmeler gösterilmiş olmasına rağmen Romanların eğitimdeki dezavantajını azaltmak için çok daha fazlasının yapılması gerektiği, Roman nüfusu yoğun ülkelerin özellikle okullardaki ayrıştırma ile mücadelede daha kararlı olması gerektiği söylenmektedir.⁹⁶

İstihdam: Romanlar ve Roman olmayanlar arasındaki uçurumu kapatmak için Komisyon, üye devletlere, işgücü piyasasına Romanlar için de eşit erişimin sağlanması, mesleki eğitim, mikro kredi sisteminin kullanılması, kendi işini kurma teşvikleri gibi konularda çalışmaları çağrısını yapmıştır. İş arayan Romanlar için arabuluculuk ve kişisel rehberlik hizmetlerinin sağlanması ve kalifiye Romanların iş bulmasına yardımcı olunması konusunda üye devletleri cesaretlendirmiştir.

Diğer yandan rapor, istihdam alanında istenilen noktaya gelineemediğini, eğitim alanında görünen pozitif değişikliğin bu alanda görülmediğini söylemektedir. Hatta bazı durumlarda Romanların istihdam durumu daha da kötüye gitmiş durumdadır ve birçok üye ülkede Romanların işsizlik oranları artmıştır. Rapor bazı ülkelere birkaç küçük örnek verse de hala Romanlara karşı ayrımcılığın devam ettiğini de belirtmektedir.

Sağlık: Sadece birkaç üye ülke Roman nüfus ile geri kalan nüfusun sağlık durumunu karşılaştıran veriler sağlayabilmektedir. Elde edilen bilgiler, başlama noktası ve

⁹⁶ Avrupa Komisyonu, "Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies", COM 2014, 209 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 02.04.2014.

süreçle ilgili, üye devletler arasında çok belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Örneğin bazı ülkelerde özellikle Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya’da en temel sağlık hizmetlerine erişim bile tam olarak sağlanabilmiş değildir. İşsizliğin bu ülkelerde artmasıyla birlikte birçok Roman aile sağlık güvencesinde yoksun kalmıştır. Bazı ülkelerdeki ekonomik önlemler, bütçe kesintileri gibi durumlar Romanlar gibi hassas olan grupları daha da derinden etkilemektedir. Birçok üye ülkeden gelen raporlar göstermektedir ki Romanlar arasında bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda kayda değer çabalar gösterilmektedir. Fakat bulaşıcı olmayan hastalıkların tedavisi ve önlenmesiyle ilgili ayrıca sağlıklı yaşam tarzının yaygınlaştırılmasına dair çalışmalar da yapılmalıdır. Roman nüfusun sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak adına sağlık arabulucularının yetiştirilmesi ve sağlık personellerinin eğitimi gibi girişimler faydalı olabilir. Fakat hala sağlık konusunda atılan adımlar yetersizdir ve çalışmaların tabana yayılması için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır.

Barınma: Romanlarla Roman olmayanlar arasındaki uçurumu kapatabilmek için Komisyon, üye ülkelerden barınma, sosyal barınma hizmetleri ve elektrik, su gibi hizmetlere eşit erişimi sağlayabilmek adına çalışmalar yapmasını istemiştir. Romanlarla toplumun geri kalanı arasında gerçek bir diyalogun kurulmasındaki başarısızlık, Komisyonun yönlendirmelerine rağmen AB Fonlarının uygun bir şekilde kullanılamayışı, ulusal kaynakların yetersizliği gibi sebeplerle barınma başlığı ulusal stratejilerdeki en zayıf alan olmuştur. Birçok üye devlette sosyal barınma sektörünün kurulmasına ihtiyaç vardır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen raporda barınma konusunda umut veren birkaç uygulamadan örnekler de verilmiştir. Fransa’da Avrupa Bölgesel Gelişim fonu desteğiyle Romanlar için daha kaliteli yerleşim birimleri yapılmıştır. Almanya’da yapılan barınma projeleri Romanların entegrasyonunu pozitif anlamda etkilemiştir. Belçika’da kabul edilebilir barınma önlemleri alınırken hem Romanların hem de Roman olmayanların güvenliğini kazanmak ve onları ikna etmek için arabulucular çalışmaktadır.

Diğer alanlarda olduğu gibi barınma alanında da yapılan küçük ölçekli projelerden öğrenilen dersler kuşkusuz değerlidir fakat üye devletlerin daha somut önlemler almasına ihtiyaç vardır. Şehir planlamaları yapılırken, gettolaşmayı önlemek, Romanların şehrin dışlarına doğru atılmasını önlemek adına gerekli

alışmalar yapılmalıdır. Alınacak önlemlerin özellikle yasal zeminde sağlamlaştırılması gerekir.

Geçtiğimiz son birkaç yılda hem AB seviyesinde hem de ye ülkelerde bazı ilerlemelerin kaydedilmesine rağmen birçok Romanın günlük yaşamında çok kk değişiklikler olmuştur. Komisyonun Roman alışma grubu bulgularına göre Birlik içinde bulunan Roman nüfusun çoğunun sahip olduğu sosyal ve ekonomik problemlerin üstesinden gelmek için henüz sağlam önlemler alınmış değildir. Bu sorunlara çözüm bulmak ve Romanların sosyal dışlanmasını yenmek için fark gzetmemeye tek başına yeterli olmadığından Komisyon, AB Kurumlarından ‘‘Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB erevesi’’ni desteklemesini istemiştir. Bunun anlamı; Romanların katılımıyla ve Romanlarla diyalog halinde ulusal, bölgesel ve yerel seviyede politikaların yapılması; Romanların eğitim, istihdam, barınma ve sağlık hizmetlerine eşit erişim gibi spesifik ihtiyaçlarının karşılanmasında AB’nin eşitlik mevzuatını tamamlamak ve güçlendirmektir.⁹⁷

Birlik yeleri Avrupa 2020 stratejisindeki istihdam, sosyal dahil etme ve eğitim başlıklarındaki hedeflere ulaşmak için Romanların eğitim, yoksulluk ve istihdam durumlarında da düzeltmeler sağlamak durumundadır. Bu ereve Romanların yaşamlarında somut değişiklikler yapmayı hedeflemektedir ve AB’nin şu anki duruma bir cevabıdır ve ye devletlerin birincil sorumluluğunun yerine geçmediği söylenmektedir. Bu ereve ile Avrupa Komisyonu, ye devletleri sınırları içerisinde yaşayan Roman nüfusu oranında başlama noktaları belirleyerek Roman entegrasyonuna dair kapsamlı bir yaklaşım geliştirme ve benimsemeleri konusunda cesaretlendirmektedir.

Romanların entegrasyonu için kullanılabilecek başlıca AB Fonları, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, AB Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonudur. Ayrıca 2014-2020 çok yıllık finansal ereve de AB fonlarının, Romanların entegrasyonu için kullanılmasını kolaylaştırmaktadır.

⁹⁷ Avrupa Komisyonu, ‘‘Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies’’, COM 2014, 209 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 02.04.2014.

3.2 Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerine Sivil Toplumdan Gelen Yorumlar ve Eleştiriler

Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesi Kapsamında, AB üyesi ülkeler 2011 Aralık ayının sonunda kadar Avrupa Komisyonu'na Romanların dahil edilmesine dair ulusal stratejilerini göndermiş olmak zorundaydılar. Tüm üye ülkeler bu çağrıya cevap vermişler ve 2011 yılının sonu ya da 2012 yılının başlarında ulusal stratejilerini göndermişlerdir. Avrupa Komisyonu, gönderilen strateji belgelerini, Mayıs 2012'de yayınladığı “Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri: AB Çerçevesinin Uygulanmasında İlk Adım” adlı belgede ve yapılan uygulamaları da 2013 Haziran ayında “Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerinin Uygulanmasında İleri Adımlar” başlıklı Komünikasyonunda değerlendirmiştir. Son olarak 2014 yılında bir değerlendirme raporu daha yayınlanmıştır.⁹⁸

AB'nin çerçeveyi açıklamasından sonra; Açık Toplum Kurumlarının Roma İnisiyatifi Ofisi Direktörü Zeljko Jovanovic, Budapeşte'de yapılan Roma Platformu toplantısında 16 ülkeden onlarca organizasyonun hoşnutsuzluğunu şöyle özetlemiştir: “Çerçeve bize ulusal stratejiler hazırlanırken Roman sivil toplumundan herhangi bir danışmanlık alınacağına dair hiçbir garanti vermiyor. Roman sivil toplumu politika üretim aşamasında aktif rol üstlenmeye hazırdır sadece bizler Avrupa Komisyonu'ndan bizimle bağlantıya geçmesini istiyoruz”.⁹⁹

Avrupa Roman Politikaları Koalisyonu da Çerçeveyi şu yönde eleştirmiştir: “Romanlara karşı sindirme, ayrımcılık ve nefret söylemlerini yenmek adına spesifik önlemlerin alınması anlamında eksik, stratejilerin tasarlanması ve uygulanmasında belirgin bir rehberlikten yoksun, hedefler belirsiz ve isteksiz, tam ve etkili bir ortaklık için sivil toplum, üye ülkeler ve Avrupa Komisyonu arasında net bir koordinasyon mekanizması yoktur”.¹⁰⁰

⁹⁸ Carolina Fernandez Diez & Belen Sanchez Rubio, “ERPC's Assesment of National Roma Integration Strategies: 2012 Report and Recent Developments”; **National Roma Integration Strategies: What is next?**, Avrupa Roman Hakları Merkezi Yayını, Budapeşte, 2013, s.15

⁹⁹ Bernard Rorke, “An EU Framework for Roma Integration by 2020, A New Departure Much ADO About Nothing?”, **European Policies Initiative**, Open Society Institute- Sofia, Policy Brief 31, May 2011.

¹⁰⁰ ERPC Press Release, “EU Roma Framework Weak on Discrimination against Roma”, **Minority Rights Group International**, (07.04. 2011), <http://minorityrights.org/2011/04/07/erpc-statement-eu->

Daha sonraki yıllarda, hazırlanan stratejilerin değerlendirilmesi aşamasında Avrupa Komisyonu sivil toplumun da düşüncelerini almak istemiştir. Bu sebeple Avrupa Roman Politikaları Koalisyonu (ERPC), 2012'nin başlarında AB seviyesindeki birçok Roman Sivil Toplum Kuruluşu ve Romanlar için çalışan sivil toplum kuruluşundan, Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerine dair görüşlerini almış, hepsini derlemiş ve 2012 Mart ayında yayınlamıştır. Ayrıca Avrupa Komisyonu yayınladığı Komünikasyonda Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerinin hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi aşamalarında ülkelerin, Roman sivil toplumu, yerel ve bölgesel otoriteler ile devamlı bir diyalog ve işbirliği halinde olması gerektiğini belirtmiştir.

ERPC, 2011 yılının sonlarına doğru 16 soruluk bir anket hazırlamış ve bu anketi Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri ile ilgili çalışmış olan sivil toplum kuruluşlarına (STK) göndermiştir. Anket genel olarak Ulusal Roman Entegrasyon Stratejilerinde paydaşların danışmanlığı, özellikle Roman STK'larının danışmanlığı yeterince alındı mı ve ayrımcılık karşıtı konular ciddiye alınarak işlendi mi konularını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Her ülkenin stratejisi incelenmiş ve masa başı değerlendirmeler bu başlıklar altında yapılmıştır:

Başlangıç noktasını tanıma ve geçmişteki deneyimlerden faydalanma:

Daha önce yapılmış araştırmalara ve çalışmalara gerekli referans yapılmış mıdır? Örneğin; “Roman On Yılı” süresince edinilen bilgiler, yapılan araştırmalar, öğrenilen dersler, Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri hazırlanırken göz önünde bulundurulmuş mudur? başlıkları sorgulanmış ve bu süreçlerin yeterli düzeyde dikkate alınmadığı söylenmiştir.

Gerçekçi hedefler konulması:

Süreç içerisinde uygulanabilir ve gerçekçi hedeflerin konmamış olması eleştirilmektedir. Genel olarak tüm stratejilere bakıldığında Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri, Romanların şu anki durumunu yeterli şekilde tanımlayamamıştır. Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri ve ardından hazırlanan eylem planlarında, Avrupa Komisyonu tarafından belirlenen dört öncelikli alanda (eğitim, istihdam, barınma ve sağlık) Romanların entegrasyonu konusunda kritik noktalarda mücadele konusunda ulusal devletlerin niyet ve farkındalığının eksikliği

ortaya çıkmıştır. Problemlerin yeterli ve uygun bir şekilde tanımlanamamış olması hedeflerin gerçekçi ve uygulanabilir olmaması durumunu da beraberinde getirmiştir. Eksiklikler vardır çünkü eldeki bilgiler yeterli düzeyde değildir, Romanların dahil edilmesine dair yapılmış iyi ve kötü uygulamaların analizi yeterince yapılmamıştır ve Romanların sosyal anlamda dışlanmasını destekleyen, örneğin ayrıştırılmış eğitim sistemi gibi sistematik hale gelmiş faktörler bulunmaktadır.

Uygulama aşaması için koordinasyon mekanizmalarının ve sorumlulukların net olarak tanımlanması:

Yerel ve bölgesel seviyede eylem planlarının nasıl uygulanacağına dair görevlendirmelerin ve görev dağılımlarının net olmadığı da bir diğer eksik görülen nokta olarak belirlenmiştir.

Stratejilere uygun bir bütçelendirme yapılması:

Stratejilerde ve eylem planlarında yazılanların uygulaması için uygun bir fonlandırmanın gerekli olduğu fakat ulusal stratejilerin büyük bir çoğunluğunun bütçeleri paylaşırma konusunda başarısız olduğu belirtilmiştir. AB'den gelen fonların verimli bir şekilde kullanılmadığı eleştirisi yapılmaktadır.

İzleme mekanizmaları ve uygun hesap verilebilirliğin planlanması:

İzlemenin kolayca yapılabilmesi için stratejilerde ölçülebilir göstergelerin belirlenmiş olması gereklidir. Fakat birçok strateji bunu başaramamıştır. Ayrıca raporlama sistemleri de sorundur, birçok ülkenin stratejisinde raporlama ile ilgili uygun bir planlama ya da sorumluluk yoktur.

Stratejilerde insan hakları temelli yaklaşımın benimsenmesi:

Stratejilerin insan hakları yaklaşımını temel alarak, özellikle cinsiyet eşitliğine önem veren, ırk ayrımına son verecek ve Roman karşıtlığı ile mücadeleyi önemseyen belgeler olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. Fakat ERPC'nin paydaşlarla yaptığı anketler de göstermektedir ki, birçok ulusal strateji bu konuda da sınıfta kalmaktadır. Bazı stratejiler ayrımcılık karşıtı ve Roman karşıtlığı gibi noktalara hiç özel vurgu yapmazken bazı üye ülkelerin stratejilerindeki vurgu da yetersiz kalmıştır.

Sürecin tasarımında ve uygulama aşamasında Roman katılımının sağlanması:

ERPC'nin paydaşlarla yaptığı anketler göstermektedir ki birçok üye ülkede katılım bazı şekillerde gerçekleşmiştir fakat danışmanlık süreci genelde tüm paydaşlar için hatta Roman sivil toplumu için bile erişilebilir olmamıştır. Erişildiği noktalar olduysa

bile bunun etkisinin çok düşük olduğu ya da hiç olmadığı görülmektedir. Stratejilerin tasarım aşamasında şeffaflık sorunu yaşandığı söylenmektedir ve uygulama aşamasında birçok ülkede paydaşların katılımı özellikle Roman sivil toplumunun katılımı hala belirsizdir.¹⁰¹

Açık Toplum Vakfı'nda Romanlarla ilgili 15 yıl çalışmış olan Bernard Rorke süreç ile ilgil görüşlerini "Avrupa Komisyonu'nun Ulusal Roman Stratejileri için AB Çerçevesini kabul etmesinin ardından iki yıl geçmesine rağmen süreç hala göz ardı edilmektedir. Ayrımcılık daha da yayılmış durumda, nefret söylemleri ve Roman karşıtı şiddet devam etmektedir" şeklinde ifade etmektedir.¹⁰²

Ayrıca 2012 yılında Ulusal Roman Stratejilerin ve "Roman On Yılı" eylem planlarının uygulanmasına dair bir "Sivil Toplum İzleme Raporu" yayınlanmıştır. Bu rapor sivil toplum koalisyonları tarafından yönetilmiş ve Roman On Yılı Sekreteryası, Açık Toplum Vakfı tarafından desteklenmiştir. Rapor, 6 AB üyesi ve 2 Aday ülkeyi değerlendirmektedir. Bu ülkeler, Macaristan, İspanya, Slovakya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk'tur. Her ülkenin koşulları ve stratejileri farklı olsada bu raporda öne çıkan ortak konular şunlardır: ¹⁰³

Çocuk odaklı yaklaşım stratejilerin hemen hemen hepsinde gözden kaçırılmıştır; Komisyon çocukların dışlandığı bu döngünün kırılması konusunda oldukça nettir, ulusal stratejiler de bu konuyu öncelikli olarak ele almalıdır denmektedir. Aynı zamanda veriler de bunu göstermektedir, genel olarak Avrupa nüfusuna bakıldığında %15.7'lik orana karşı, Romanların %35.7'si 15 yaşın altındadır. Yine Romanlardaki yaş ortalaması Avrupa'nın 40 olan yaş ortalamasına karşı 25'tir.

Rapor, politikaların Roman çocukların ve Roman gençlerinin haklarının ve ihtiyaçlarının yeterince dikkate alınmadığına dikkat çekmekte ve Bulgaristan'dan, Çek Cumhuriyeti'nden örneklerle devam etmektedir. Romanların yaşadığı bölgelerde

¹⁰¹ Diez & Rubio, s.19.

¹⁰² Bernard Rorke, "What Future for the EU Framework? What Prospects for Roma Inclusion?", **National Roma Integration Strategies: What is next?**, Avrupa Roman Hakları Merkezi Yayını, Budapeşte, 2013, (Prospects for Inclusion), s.5.

¹⁰³ Rorke, (Prospects for Inclusion), s.6.

çocukların en basit temel ihtiyaçlardan yoksun koşullarda yaşadığı, evlerin çoğunda bir tuvalet ve banyonun olmadığı, çocukların haklarına erişemediği, hijyenik koşullardan mahrum olduğu, düzenli beslenme ve barınma imkanlarına sahip olmadıklarının altı çizilmektedir. Rapor aynı zamanda birçok Avrupa ülkesinde zorla yerinden etmelerin yaşandığını, yetkililerin Romanları şehir merkezlerin alıp daha izole yerlere ve şehir dışına sürdüklerini, özellikle çocuklu Roman ailelerin bu durumdan daha da kötü bir şekilde etkilendiğini, gidilen yeni yerleşim yerlerinde en basit ihtiyaçlardan oldukça uzak şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalıştıklarını söylemektedir.

Sağlam izleme mekanizmaları için gerekli olan güvenilir bilginin olmayışı; İncelemenin yapıldığı altı AB üyesi ülkeden ikisinde, İspanya ve Macaristan'ın ulusal stratejilerinde 2012 yılının sonuna kadar bu mekanizmaların oluşturulacağına dair bazı işaretlerin olduğundan bahsedilmektedir. Diğer ülkeler olan Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan'da ise izleme mekanizmalarına dair yeterli bir çalışma bulunmamaktadır.

AB fonlarının Romanların dahil edilmesi için etkin bir şekilde kullanılmayışı; Komisyonun 2012'de yayınladığı kendi değerlendirmesinde de üzerinde durduğu üzere AB fonlarının verimsiz ve uygun olmayan biçimde kullanılması en önemli sorunlardan birisidir. Ayrıca Komisyon, Ulusal Kontak Noktalarının stratejilerin uygulanması için yetkili birimleri olarak tanınması gerektiğini söylemiştir. Rapor bir çok ülkede Romanların dahil edilmesine dair koordinasyonu yapacak birimlerin ve otoritelerin yetkinliklerinin yetersiz olduğunu söylemektedir. Bu birimler sosyal işlerle ilgili olan bakanlıkların altında yapılandırılmıştır. Bir diğer endişe verici nokta, sivil toplumu dışlayan resmi birkaç partnerlik dışında Romanların sürece katılımının çok sınırlı düzeyde olmasıdır.

Değerlendirme kapsamındaki ülkelerde, AB fonlarının alınması ve yönetilmesi ile ilgili kapasitenin hala zayıf olduğu, Roman toplulukları üzerindeki etkinin nerdeyse görülmeyecek kadar az olduğu, Roman STK'larının ve Romanların dahil edilmesine dair projelerin fonlara limitli ulaşımının olduğunu söylenmektedir. Ayrıca AB fonlarının dağıtımındaki bürokratik prosedürler sosyal dışlanma ile mücadeleye hiç uygun değildir. Oysa Komisyon 2014-2020 arasındaki bütçe döneminde AB fonlarının Romanların entegrasyonu kolaylaştırmak için

kullanılmasını teşvik etmektedir. Eleştirilen bir diğer ve acil olarak müdahale edilmesi gerektiği düşünülen konu, ayrımcılık ve ırkçılıkla mücadele konusunda bir ilerlemenin olmayışıdır. Çerçevenin açıklanmasından bu yana nefret söylemlerinde, Romanlara karşı direkt ve direkt olmayan ayrımcılık vakalarında, okullardaki ayrıştırmalarda en küçük bir azalma olmamıştır. Okullardaki ayrıştırmanın sonlanması için sistematik adımlar atılmamıştır. Öncelikli politika alanlarında, cinsiyet eşitçi bir yaklaşımın benimsenmemiştir.

SONUÇ

Romanlar, yüzyıllardır bulundukları yerlerin yabancısı olmuş ama geri dönecek bir vatanları olmadığı için de devamlı yer değiştirerek hayatta kalmaya çalışmış etnik bir topluluktur. Kendilerine ait bir dilleri olan Romanların, 1971 senesinden beri kendileri için belirledikleri bir bayrakları ve milli marşları da bulunmaktadır. Ama bunlara rağmen hiçbir zaman bir toprak parçası üzerinde birleşmeyi talep etmemişlerdir.

X. yüzyılda Hindistan'dan yola çıktıkları varsayılmaktadır; bu varsayım Romani dilinin Hint dilleri ile olan benzerliği üzerinden çıkarılmıştır. Aksini ispat eden bir veri olmadığından çalışmamız boyunca da bu varsayım temel alınmıştır. Hindistan sonrası devamlı olarak çeşitli kollara ayrılarak dünyanın her tarafına yayılmışlardır ve günümüzde her kıtada yaşamaktadırlar. Fakat Romanlarla ilgili çalışmalar ve veriler oldukça az ve yetersizdir. Ayrıca okur-yazar oranları düşük bir toplum olduklarından onlarla ilgili belgeler neredeyse hep Roman olmayanlar tarafından üretilmiştir.

Avrupa kıtasına girişleri yaklaşık olarak 12. yüzyıla denk gelmektedir. O tarihten bu yana ayrımcılıkla, önyargılarla, dışlanmışlıkla ve insan hakları ihlalleri ile karşılaşmışlardır. Gittikleri her yerde yabancı ve farklı olarak algılanan Romanlar, kısa bir süre sonra gittikleri yerlerden uzaklaştırılmak istenmiş, bununla ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Avrupa topraklarında çok uzun yıllar boyunca köle olarak alınıp satılmışlardır. Sadece kimliklerinden dolayı ağır cezalara hatta idam cezasına çarptırılmışlardır. 2. Dünya Savaşı öncesi ise etnik temizlik çalışmaları adı altında Almanya'da başlayan çalışmalarla denetim altına alınmışlar, ardından 2. Dünya Savaşı esnasında soykırıma uğramışlardır.

Günümüzde de Avrupa'da Romanların durumu pek parlak değildir. Çalışma içerisinde konu, insan hakları bağlamında ve Avrupa özelinde ele alınmıştır. Dünya üzerindeki nüfuslarına baktığımızda da en yoğun Roman nüfusunun Avrupa kıtasında olduğu görülmektedir. Avrupa kıtasında yaklaşık olarak 12-15 milyon arası Roman yaşamaktadır. Yapılan çalışmaların yetersizliğinden hiçbir ülkede tam rakamlar verilememektedir.

Yapılan araştırmalar Romanların Avrupa’da en az tolerans gösterilen grup olduğunu göstermektedir. AB vatandaşlarına göre Roman olmak, engelli olmaktan daha fazla oranlarda dezavantajlı bir durumdur. Avrupa seviyesinde Romanlarla ilgili çalışan tüm kurumlar buna sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere Romanların sıkıntılı oldukları alanları dört başlık altında toplamıştır; eğitim, istihdam, barınma ve sağlık. Ayrıca ayrımcılık, dışlanma ve önyargılar mücadele edilmesi gereken diğer başlıklardır.

Hem tarihsel süreçten gelen hem de yazılan kaynakların da etkisiyle Romanlarla ilgili oluşmuş çok fazla önyargı vardır. Her ne kadar son zamanlarda Romanlar konusu Avrupa Birliği içerisinde gündeme gelmişse ve Romanlara dair düzenlemeler yapılmışsa da en zoru insanlarda Romanlarla ilgili var olan önyargıları yıkmaktır. Asıl eleştirilen nokta Avrupa kıtasında, kendini demokrasinin ve insan haklarının kalesi olarak lanse eden Avrupa Birliğinin çatısı altında günümüzde hala Romanların diğer AB vatandaşları ile aynı şekilde insan haklarından yararlanamıyor olmasıdır. Birlik içerisinde kişilerin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı esastır. Fakat uygulamada Romanlar birçok ayrımcı davranışla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Son yıllarda, özellikle 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleşen genişleme dalgaları ile birlikte Avrupa Birliği içerisindeki Roman nüfusu artış göstermiştir. Üyelik sonrası Romanya ve Bulgaristan’daki Roman vatandaşlar da AB vatandaşı olduklarından, kazandıkları serbest dolaşım hakkı sayesinde, daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek amacıyla başka AB ülkelerine göç etmek istemişlerdir. Fakat Fransa’da 2010 yılında yaşanan olaylar, yani ülkeye göç eden Romanların zorla sınır dışı edilmesi ve serbest dolaşım hakkının ihlal edilmesi gözleri Avrupa Birliği’ne çevirmiştir. Basında oldukça yankı bulan bu olay ve Fransa hükümetine yapılan eleştiriler sonrası Birlik artık Roman meselesini daha fazla göz ardı edemeyeceğini anlamış olmalı ki daha somut adımlar atma gereği duyarak 2011 yılında bir Çerçeve yayınlamıştır.

“2020’ye giden yolda Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri Avrupa Birliği Çerçevesi” bugüne kadar Avrupa Birliği tarafından Romanlarla ilgili atılmış en büyük adımdır. Çerçeve kapsamında Avrupa Komisyonu, AB üyesi ülkelere 2011 yılının sonunda kadar, kendi ülkelerindeki Roman nüfusa özel ulusal entegrasyon stratejileri hazırlamalarını istemiştir ve 27 AB üyesi ülke -o tarihte üye sayısı 27’dir-

hazırladıkları Roman ulusal entegrasyon stratejilerini Komisyon’a göndermiştir. Strateji belgelerinin ardından eylem planları hazırlanmıştır ve harekete geçilmiştir. Komisyon yıllık bir değerlendirme sistemi kurarak, bugüne kadar, 2012, 2013 ve 2014 yıllarını içeren 3 adet değerlendirme raporu yayınlamıştır.

Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesi ile elde edilmek istenen sonuç Romanlar ile Roman olmayanlar arasındaki derin uçurumu kapatmak ve Romanları diğer AB vatandaşları ile eşit duruma getirebilmektir. Komisyon da konuyu dört başlık halinde ele almıştır. Eğitim, sağlık, barınma ve istihdam alanlarında hazırlanan stratejilerin ardından eylem planları hazırlanmıştır.

Komisyonun yayınladığı raporlar göstermektedir ki, üye ülkeler bugüne kadar pek başarılı olamamışlardır. Yayımlanan her raporda umut vermeye çalışan bazı projelerden ve programlardan bahsedilse de raporları okuyan kişiler bunların ne kadar yetersiz olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Verilen örneklerde küçük rakamlarda değişiklikler yaratılmıştır fakat küçük nüfuslu ülkelerde ya da Roman nüfusun yoğunluğunun az olduğu ülkelerde başarı oranları daha yüksek görünmektedir.

Hem Komisyonun hem de STK ların değerlendirmelerine bakacak olursak, Stratejiler, Romanların günlük yaşamlarında önemli değişiklikler yapmayı henüz başaramamıştır. Geç kalınmış olsa da Birlik’in 2011 yılında attığı adım önemlidir fakat Komisyon seviyesindeki aynı istek ve kararlılık maalesef üye ülkelerde görülmemektedir. Birçok çalışmanın, Birlik tarafından yapılması gerektiği söylendiği için yapıldığı, atılan adımlardan oldukça bellidir. Bu noktada üye ülkeler sadece kendilerine verilen görevi yerine getirmek için önce stratejileri hazırlamışlar ve göndermişler, daha sonrasında eylem planlarını yine bir ödev gibi hazırlamışlar ama süreci yeterince takip etmemişlerdir. Hem Komisyonun hem de sivil toplum kuruluşlarının eleştirdiği noktalardan biri bu olmuştur. Üye ülkelerde stratejileri ve eylem planlarını izlemek ve değerlendirmek için gerekli mekanizmalar kurulmamıştır. Ayrıca eleştirilen bir diğer nokta Romanların entegrasyonu için ayrılan fonların verimli bir şekilde kullanılamamış olmasıdır.

Çerçevenin açıklanmasından buyana eleştiri alan diğer önemli bir nokta, hem Çerçeve hazırlanırken, hem stratejiler planlanırken ve uygulama aşamasında Roman sivil toplumunun sürece yeterince dahil edilmediğidir. Romanlara danışmadan, onları iyi tanımadan, Roman toplumunun dinamiklerini bilmeden, Roman olmayan Roman

uzmanları ile çalışmak, yapılacak olan tüm çalışmaları en başından başarısızlığa mahkum edecektir. Her ne kadar Romanların toplumla entegrasyonu için çalışılıyor olsa da, Romanların hayatı ve toplum dinamikleri Roman olmayanlardan oldukça farklıdır. Bu konuya dikkat edilmesi ve planlamaların Roman kültürüne ve onların ihtiyaçlarına özen göstererek yapılması gerekmektedir. Bu noktada sadece uluslararası Roman STK'ları ile çalışmak yeterli olmayacaktır. Çünkü stratejiler ilk aşamada ulusal seviyede hazırlanmaktadır ve ülke içinden Roman STK'ları ile çalışmak da oldukça önemlidir. Daha sonra uygulama aşamasında yerel otoriteler de bölgesel ve yerel Roman temsilcilerini sürece katmalıdır. Roman toplumuna dışarıdan, yani Roman olmayanlardan gelecek olan çalışmalar ve projeler, onların yararına olacak olsa bile tüm aşamalara onları dahil etmediğiniz sürece başarıya ulaşamayacaktır.

Bu sebeple Romanlarla çalışırken, uzaktan ya da dışarıdan çalışmak yerine Romanların her aşamaya dahil edilmesi gerekmektedir. Bir diğer eksiklik de Romanlarla ilgili yeterli veriye sahip olunmamasıdır. Bu durum tüm Avrupa ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır ve elde eğer yeterli veri yoksa politika üretimi de yeterli olmayacaktır ve doğru politikalar yaratılamayacaktır. Türkiye'de de durum Romanlar açısından aynıdır. Romanlarla ilgili konular çok uzun yıllar boyunca önemsenmemiştir, Roman açılımı da sadece kağıt üzerinde kalmış ciddi hiçbir adım atılmamıştır. Eğer işe yarayacak politikalar üretilmek isteniyor ise ilk adım kesinlikle gerekli saha çalışmalarının yapılması ve gerekli verilerin toplanmasıdır. Bu öneri Romanların yaşadığı tüm ülkeler için geçerlidir.

Bu çalışmaların başlaması için de gerçekten konunun ciddiye alınması ve yetkililerin bu konuda istekli olması gerekmektedir. Sadece Komisyon'un ve Roman sorununa duyarlı grupların lobisi ve itici güç olması yetmemektedir. Tabii ki bu durumda, Roman hareketinin ve Roman Sivil Toplum Kuruluşlarının da etkin olması ve lobi yapması önemlidir. Ama tüm bu çalışmaların varacağı ve kilitleneceği yer yine de ulusal otoriteler olacaktır. Uluslarüstü bir yapısı olan Birliğin ve Komisyonun çabalarının tek başına yeterli olmadığı aşikardır. Eğer ulusal devletler konuyu yeterince ciddiye almaz iseler Roman sorunu hem Avrupa'da hem de başka ülkelerde böyle devam edecek gibi gözükmemektedir. Bu konuda yapılacak öneri konunun ciddiyetle ele alınması olsa da insanların ve kurumların isteklerine ve

duyarlılıklarına müdahale etme şansımız olmadığından geleceğe dair karamsar bir tablo bizi bekliyor gibi gözükmektedir.

Çünkü yapılan çalışmalara rağmen birçok Avrupa ülkesinde Romanların dışlanması daha da gözle görülür hale gelmiştir. Milliyetçi hareketlerin arttığı, yabancı olanlara dair nefret söylemlerinin çoğaldığı bir ortamda hoşgörüsüzlük de artmıştır. Ekonomik krizlerde fatura hep ülkeye dışarıdan gelenlere kesilmektedir ki Romanlar her daim bulundukları ülkelerde yabancı olarak kabul edilmektedirler. Gidecekleri bir ülkelerinin olmayışı onları göçmenlerden daha farklı bir konuma sokmaktadır.

Oysa dünya ve Avrupa o kadar küresel bir yapıya bürünmüş haldedir ki, hiçbir ulusal devlette sadece o ulusa ait vatandaşlar yaşamamaktadır. Hele Avrupa Birliği Projesi tam da Birlik üyesi vatandaşların Birlik içerisinde dolaşımını teşvik ettiğinden bu durumun garipsenmemesi gerekmektedir. Önemli olan farklı kültürlerin, dinlerin ve dillerin hoşgörü içerisinde bir arada yaşamasının teşvik edilmesidir. Sadece Avrupa Birliği içinde değil tüm ülkelerde olması gereken ideal durum budur.

Fakat gün geçtikçe ideal olana yaklaşılmadığı aksine ondan uzaklaşıldığı görülmektedir. Sonuç olarak hoşgörüsüzlüğün arttığı ve yoksulluğun daha da derinleştiği bir ortamda ulusal stratejiler 2020'ye giden yolda görünür değişiklikler yapmak adına yetersiz kalmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aksu, Mustafa. **Türkiye’de Çingene Olmak**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2003

Alpman, Nazım. **Trakya Çingeneleri Sınırdan Yaşayanlar**, Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2004

Arayıcı, Ali. **Avrupa’nın vatansızları Çingeneler**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008

Avrupa Konseyi, **Factsheets on Roma History**, Project Education of Roma Children in Europe, Avrupa Konseyi Yayınları

Avrupa Roman Hakları Merkezi, **Multiple Discrimination**, Avrupa Roman Hakları Merkezi Yayını, Roma Rights- Journal of the ERRC, Budapest, 2009

Avrupa Roman Hakları Merkezi, **National Roma Integration Strategies :What Is Next?**, Avrupa Roman Hakları Merkezi yayını, Roma Rights- journal of the ERRC, Budapest, 2013

Avrupa Temel Haklar Ajansı, **The situation of Roma EU Citizens Moving to and Settling in Other EU Member States**, Avrupa Temel Haklar Ajansı Yayını, 2009

Fraser, Angus. **Çingeneler**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005

Hammarberg, Thomas. **Avrupa’daki Romanların ve Gezinlerin İnsan Hakları**, Rapordan Alıntılar Belgesi, Avrupa Konseyi Yayını, Strasbourg, 2012

Koçak, Taner. (Yayına Hazırlayan) Sosyal Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan, **Dışlanmanın Roman Halleri**, İstanbul, 2011

Kurşun, Günal, Orhan Kemal Cengiz, **70 Soruda Roman Hakları**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2013

Liégeois, Jean-Pierre. **Avrupa'nın Romanları**, Avrupa Konseyi Yayınları, Strasbourg, 1994

Martinez, Nicole. **Çingeneler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992

Üner, Levent (Der.). **Roman Olup Çingene Kalmak**, Melek Yayınları, İstanbul, 2012

Rorke, Bernard. **Beyond First Steps**, “What next for the EU Framework for Roma Integration?”, Open Society Foundation, Budapest , 2013

Makaleler ve Diğer Açık Kaynaklar

Diez, Carolina Fernandez & Belen Sanchez Rubio. “ERPC’s Assesment of National Roma Integration Strategies: 2012 Report and Recent Developments”, **National Roma Integration Strategies: What is next?**, Avrupa Roman Hakları Merkezi Yayını, Budapeşte, 2013

Rorke, Bernard. “An EU Framework for Roma integration by 2020, A new departure or much ado about nothing?”, **European Policies Initiative**, Open Society Institute- Sofia, Policy Brief 31, 2011

Rorke, Bernard. “What Future for the EU Framework? What Prospects for Roma Inclusion?”, **National Roma Integration Strategies: What is next?**, Avrupa Roman Hakları Merkezi Yayını , Budapeşte, 2013

Rorke, Bernard. “What is for the EU Framework for Roma Integration?”, **Beyond First Steps**, Açık Toplum Enstitüsü, Budapeşte, 2013.

Mustafa Aksu, “Romanlar ve Kimlik Sorunu”, İkinci Uluslararası Roman Sempozyumu, Tarık Zafer Tunaya Kultur Merkezi, İstanbul, 6-7 Mayıs 2006.

Uzunova, Iskra, “Roma Entegration In Europe: Why Minority Rights Are Failing” , **Arizona Journal of International & Comparative Law**, Cilt. 27, Sayı. 1, 2010

İnternet Kaynakları

Avrupa Komisyonu, **What Works for Roma Inclusion in the EU**, Lüksemburg, 2012, S.7,
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/whatworksfor_romainclusion_en.pdf
(07.07.2015)

Gökçen, Sinan. “ NGOs call for advertising boycott over anti-Roma statements in Hungarian media”, **European Roma Rights Center**, 23.01.2013,
<http://www.errc.org/article/ngos-call-for-advertising-boycott-over-anti-roma-statements-in-hungarian-media/4085> (09.09.2015)

Decade of Roma Inclusion 2005-2016, Decade in Brief,
<http://www.romadecade.org/> (17.07.2014)

EU and Roma,
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/index_en.htm (07.07.2015)

European Union Agency for Fundamental Rights, **The Situation of Roma EU Citizens Moving to and Settling in Other EU Member States**, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı Yayını, 2009,
http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/629-ROMA-Movement-Comparative-report_en.pdf, (27,08,2015)

ERPC Press Release, “EU Roma Framework Weak on Discrimination against Roma”, **Minority Rights Group International**, (07.04.2011),
<http://minorityrights.org/2011/04/07/erpc-statement-eu-roma-framework-weak-on-discrimination-against-roma/>, (25.07.2017)

International Roma Youth Network, Recognition for Justice,
<http://2august.eu/the-roma-genocide/lack-of-recognition> (12.07.014)

Lauritzen, Ditte. “Is there a basis for Roma Nation?”, basılmamış sunum, 2004, S.1, www.tolerance.cz/courses/monnet/summer2004/essayDitte.doc (25.08.2015)

Nicolae, Valeriu. “The Enemy within Roma, the media and hate speech”, **Erozine**, 20.03.2009, <http://www.eurozine.com/articles/2009-03-20-nicolae-en.html> (09.09.2015)

TC Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman), **Kopenhag Kriterleri**, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf> (09.07.2015)

Roma Platform, **Avrupa Komisyonu**, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm (7.07.2015)

Şahin, Gonca. “Avrupa’da Romanlar: Çek Cumhuriyeti Saha Ziyaretinden Gözlemler”, **Dur De Platformu**, <http://www.durde.org/2014/06/avrupada-romanlar-cek-cumhuriyeti-saha-ziyaretinden-gozlemler/> (09.07.2014)

Vardar, Nilay. “Avrupa’da En İyi Siyaset Malzemesi Roman Karşıtlığı”, **BİA Haber Merkezi**, 14.12.2013, <http://bianet.org/biamag/insan-haklari/152066-avrupa-da-en-iyi-siyaset-malzemesi-roman-karsitligi> (10.07.2014)

Avrupa Birliği Dökümanları

An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020, COM (2011)173, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 05.04. 2011

National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework, SWD 2012,133 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 21.05.2012

Steps Forward In Implementing National Roma Integration Strategies, COM(2013) 454 final, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 26.06.2013

Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies, COM 2014, 209 Final, Avrupa Komisyonu, Brüksel,

02.04.2014

Yapılan Mülakatlar

Ali Daylam- Türkiye Roman Hakları Forumu Başkanı, (09.07.2015)

Gonzalo Montano Pena, Fundacion Secretariado Gitanos Çalışanı- Madrid
Merkez Ofis, (29.07.2015)

Hacer Foggo- Avrupa Roman Hakları Merkezi Türkiye İnsan Hakları
Gözlemcisi, (05.09.2014)

Özcan Purçu- Cumhuriyet Halk Partisi İzmir Roman Milletvekili, (29.07.2015)

Sinan Gökçen- Avrupa Roman Hakları Merkezi Çalışanı, (21.07.2014)

Yrd. Doç. Dr. Neriman Açıkalın- Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
(22.06.2015)